

Det radikale Venstre og forsvarskommissionen af 1919

AF

FINN KJERULFF HANSEN

Som allerede antydnet i titlen, vil jeg her primært forsøge at beskrive det radikale venstres politik indenfor rammerne af den kommission, som det selv tog initiativet til at nedsætte lige efter våbenstilstanden i nov. 1918. Der bliver tale om en gennemgang af partiets konkrete politik fra nov. 1918, da planerne modnedes, til maj 1922, da kommissionen afgav sin betænkning. Foruden en gennemgang af den førte politik i denne periode, vil jeg forsøge at analysere baggrunden for de beslutninger, der blev udmøntet i den konkrete politik og prøve at finde forklaringer på, hvorfor Munch i så høj grad kom til at dominere partiets politik og at tegne dets militærpolitiske profil.

Det var trods en omfattende gennemgang af såvel partiets som dets enkelte medlemmers arkiver ikke muligt at opspore andre kildegrupper til belysning af den her opstillede problematik. Kun Munchs arkiv viste sig at indeholde et omfattende forsvarspolitisk stof i bredeste forstand, og det kan i sig selv betragtes som en overlevering af et center for de radikales forsvarspolitiske overvejelser. Min undersøgelse vil derfor i høj grad bygge på referaterne fra kommissionen, rigsdagstidende, dele af det radikale venstres arkiv, Munchs arkiv samt hærens og forsvarsministeriets arkiver. Af værker, som jeg med stort udbytte kunne benytte, må jeg nævne Knud Larsens disputats om forsvar og Folkeforbund. Jeg har heri især benyttet hans systematiske gennemgang af venstres forsvarspolitik i hele perioden, men også behandlingen af kommissionens nedsættelse og vanskelighederne herved var mig til stor hjælp. P. Munchs erindringer indeholder også en mængde brugelige oplysninger om forsvarsforhold.

1. *Forsvarskommissionens nedsættelse*

Det var mere eller mindre en betingelse for regeringen Zahles tiltrædelse i 1913, at der ikke blev rørt ved det forsvarspolitiske forlig af 1909. Men dette ville regeringen iøvrigt slet ikke kunne have gjort, da den i Landstinget havde et klart flertal imod sig. Hvis den skulle kunne gøre sig noget håb om at få ændret forsvarslovene, måtte den arbejde sammen med mindst et af oppositionspartierne eller arbejde videre med grundlovsspørgsmålet og ad den vej håbe på at kunne ændre Landstingets sammensætning. Ingen af delene lykkedes for regeringen, oppositionen var ikke videre stemt for igen at skulle kaste sig ud i opslidende for-

svarsdebatter, og ved grundlovsforhandlingerne lykkedes det ikke for de radikale at få ændret ved Landstingets sammensætning i en sådan grad, at flertallet kunne skifte i den nærmeste fremtid. Under disse forviklinger var krigen kommet, og andre vigtigere opgaver meldte sig, nemlig neutralitetspolitikken gennemførelse og forsyningsproblemerne løsning. Derved gled den forsvarspolitiske debat i baggrunden.

Den 11. nov. 1918 indtrådte våbenstilstanden, og trods den stadig meget usikre udenrigspolitiske situation, besluttede man fra regeringens side hurtigst muligt at afvikle de ekstraordinære militære foranstaltninger og at hjemsende sikringsstyrken. Officielt for så hurtigt som muligt at komme tilbage til normale forhold, men en mere nærliggende forklaring er nok den stigende uro blandt soldaterne, der sammen med arbejderne blev ansporet af den russiske revolution og revolutionslignende tilstande i Tyskland, hvor netop de væbnede styrker havde stået i spidsen for rejsningen.¹ Der udbrød en del uroligheder blandt arbejderne, og disse kulminerede ved de såkaldte Grønttorvsspektakler den 13. nov., da det kom til slagsmål med politiet. Socialdemokraterne så med en vis uro på disse spontane og revolutionslignende tilstande, som de allerede havde mistet kontrollen over. De var endda vendt mod dem selv, for at få dem til at arbejde for grundlæggende reformer på alle samfundets områder. Socialdemokraterne bøjede sig for presset, og udarbejdede samme dag et 18 punkters vidtgående reformprogram.² Men da regeringen var afhængig af socialdemokraternes støtte, kunne denne ikke stå tilbage m.h.t. krav om reformer, bl. a. for ikke at komme bagud rent agitationsmæssigt.

Militærvæsenet var uden tvivl et område, hvor det vilde være populært at påbegynde reformer, da der ude i befolkningen herskede almindelig krigstræthed og lede ved alt, som havde med krig at gøre. Dette gjaldt især blandt partiets egne vælgere. På grundlag af Munchs optegnelser kan vi datere regeringens tanker om nedsættelse af en militærkommission meget nøje, og optegnelserne viser tydeligt sammenhængen mellem venstrefløjens pres på socialdemokraterne og derved indirekte på regeringen og de to partiers tanker om reformer, bl. a. på det forsvarspolitiske område. Socialdemokraterne var tilsyneladende meget ivrige efter at få Stauning med i ministeriet, hvorved reformpolitikken ville komme ind i et mere legalt regi.³

Samme aften som Grønttorvsurolighederne fandt sted, den 13. nov., gjorde Munch på et partimøde rede for beslutningerne på det militære område, og efter en gennemgang af mulighederne i et kommende Folkeforbund, kom han ind på tanker om gennemgribende forandring af det militære system, bl. a. afskaffelse af den tvungne værnepligt. Mødet gav anledning til nogen diskussion, bl. a. ytrede en af antimilitaristernes ledende mænd, Niels Petersen frygt for at en kommende international ordening skulle blive bestemmende for Danmarks stilling til militærproblemet.⁴ En debat om dette skulle man snart vende tilbage til! I de

¹ P. Munch: Erindringer 3. Kbh. 1961, s. 8-10 (herefter PM 3).

² Sst., s. 10; K. Larsen, Forsvar og Folkeforbund. Kbh. 1976, s. 32 (herefter KL).

³ Sst., s. 9.

⁴ Sst., s. 10.

følgende dage tog alle disse tanker under samtaler med de ledende ministre form hos Munch i et forslag om en kommission til forberedelse af militærets omskabelse. »Der var almindelig stemning herfor«, har han noteret.⁵

Næste væsentlige fase blev den 19. nov., da Munch forelagde spørgsmålet i et ministermøde, hvor man aftalte, at dette forslag skulle stilles i Rigsdagen. Dagen efter, den 20. nov., meddelte han rigsdagsgruppen planerne, hvortil der efter hans eget udsagn var »almindelig tilslutning«. ⁶ Kun Niels Petersen og Poul Christensen havde indvendinger imod, at det i forslaget angaves, at den nye ordning først skulle gennemføres, efter at nyordningen af de mellemfolkelige forhold var sket. Munch svarede dertil, »at man let kan udelade det i lovteksten, men at det var givet, at det i virkeligheden måtte være således«. ⁷ Diskussionen fortsatte efter dette ret typiske Munch-svar mellem denne og Poul Christensen, som mente, at dermed gav man jo venstre ret i, at Danmarks ordning afhang af udlandet. Dette mente Munch, at man aldrig havde påstået; derimod havde man kritiseret, at Danmark skulle have et militærvæsen, der forholdsvis svarede til andre landes. ⁸ Dermed slutter optegnelserne om denne ellers meget interessante diskussion, der må betegnes som en sidste udløber af partiets store interne diskussion i 1908–09 mellem antimilitarister og neutralitetstilhængere. ⁹ At antimilitaristernes fløj stadig stod stærkt i partiet ses af, at Munch i sine redigeringer af kommissionsforslaget tog et vidtgående hensyn til diskussionen og modstanden på dette og det forrige møde.

I Munchs arkiv findes overleveret nogle håndskrevne notater, som belyser hans arbejde med kommissionsforslaget fra udkastene til det endelige trykte forslag, samt de bemærkninger, han har knyttet dertil. ¹⁰ Lovforslaget findes i 2 versioner, begge uden dateringer, men som man med rimelighed kan datere til før og efter gruppemødet den 20. nov., da Munch har omredigeret forslaget på det punkt, hvor Niels Petersen og Poul Christensen øvede kritik, nemlig vedrørende de mellemfolkelige forhold. Det oprindelige forslag lyder således:

§ 1

»Der nedsættes en kommission bestående af 22 medlemmer til at overveje hærens og flådens forhold og udarbejde en plan for ordningen af disse, der kan gennemføres, når den nye bedring af staternes gensidige forhold er udformet. Formand og næstformand vælges af regeringen. 2 repræsentanter fra hær og flåde udpeges af ministeren«.

Paragrafferne 2 og 3 er af mere teknisk art, hvorfor de ikke har den store interesse her. § 4 lyder:

»Kommissionen afgiver sin betænkning senest et år efter, at der er truffet en aftale om en ny mellemfolkelig ordning«.

⁵ Sst., s. 10.

⁶ Sst., s. 10.

⁷ Sst., s. 10.

⁸ Sst., s. 10.

⁹ T. Kaarsted, *Hvad skal det nytte*. Århus 1958, s. 23–36 og 42–54 (herefter TK).

¹⁰ P. Munchs arkiv, ny registrering 111,3, militære sager 3.

Derefter følger en begrundelse for forslaget fremsættelse, nemlig at 1909-ordningen har spillet fallit og de omfattende ændringer ude i verden, som påkræver en revision af militærvæsenet.

Dette oprindelige forslag viser, hvorledes Munch og vel også inderkredsen af ministeriet havde forestillet sig kommissionens arbejdsprogram. Heri ses tydeligt, at Munch forventede, at forhandlingerne måtte ligge tæt op ad forhandlingerne af det forventede Folkeforbund. Det er denne tydelige formulering, som Niels Petersen og Poul Christensen var betænkelige ved og derfor gerne så fjernet. Munch lod de skarpeste antydninger falde i redaktionen af forslaget, hvorefter forslagets første paragraf kom til at se således ud:

»Der nedsættes en kommission bestående af 18 medlemmer til at udarbejde en plan for ordningen af hærens og flådens fremtidige forhold«.

Paragraf 4 falder helt ud, og de eneste antydninger af sammenkædning mellem danske og internationale forhold i denne sag fandtes i kommentaren til forslaget, som forblev uændret, men den var så tilpas vagt formuleret, at den ikke kunne vække anstød.

At Munch var så interesseret i at kæde forslaget sammen med udviklingen af de mellemfolkelige forhold kan bl. a. skyldes følgende to årsager. Enten at det radikale venstre virkelig nærmede sig de synspunkter, som venstre havde i 1909, og at der derved lå en invitation skjult i Munchs forslag, eller at han bedømte den kommende internationale situation så gunstigt, at det i Danmark skulle være muligt at kunne nå til enighed på de radikales præmisser om en kommende forsvarsordning. Dette ville imidlertid indebære, at Munch kunne bringe venstre til at indse fornuften i de radikale synspunkter.¹¹

Den 22. nov. fremsatte statsminister Zahle det af Munch udarbejdede forslag i Folketinget, nemlig forslag til lov om nedsættelse af en kommission til drøftelse af hærens og flådens ordning. Fremsættelsen var ledsaget af meget få bemærkninger, holdt i passende neutrale vendinger.¹² Den 5. dec. kom forslaget så til 1. behandling i Folketinget.

Først havde I. C. Christensen på venstres vegne ordet. Han sympatiserede med forslagets hovedidé, men fandt det endnu for tidligt at diskutere en ny ordning, da de internationale forhold endnu ikke var afklarede. Endvidere fandt han det hensigtsmæssigt, at der til forslaget blev tilføjet en bestemmelse om, at Rigsdagen og offentligheden fik oplysning om, hvorledes den nuværende ordning var blevet anvendt under krigen.¹³ Dette accepterede den radikale ordfører, Slengerik, ganske uden videre.¹⁴ Man aner allerede her konturerne af oppositionens større lyst til at beskæftige sig med krigstiden og den radikale regerings styrelse under denne end med fremtidens militærspørgsmål, som regeringens forslag vitterligt tilsigtede. Oppositionens obstruktionspolitik havde fået sin spæde start. På I. C. Christensens begæring blev forslaget henvist til et 15 mands udvalg,¹⁵ hvortil de radikale

¹¹ Se også KL, s. 54-55.

¹² Rigsdagstidende, folketingstidende 1918-1919, sp. 1823 f. (herefter RT).

¹³ Sst., sp. 2238.

¹⁴ Sst., sp. 2243.

¹⁵ Sst., sp. 2306.

næste dag valgte Niels Petersen, Slengerik, Valdemar Nielsen, Gamborg og Nøhr som medlemmer.¹⁶

Udvalget, som skulle finde sammen om et acceptabelt ændringsforslag, havde meget svært ved at nå til enighed og var flere gange nær en sprængning. Man holdt ialt 6 møder og nedsatte på det tredje et underudvalg, som skulle finde frem til en formulering, der kunne tiltrædes af alle.¹⁷ Allerede på udvalgets 2. møde stillede venstre et omfattende ændringsforslag, hvori formuleringen af en ny § 2, der berørte kommissionens opgave, lød som følger:¹⁸

»Kommissionens opgave er:

a) At tilvejebringe fuld oplysning om, hvorledes forsvarsordningen af 1909 er anvendt under krigen, hvorledes udgifterne derved er fremkommet, og hvor meget de andrager samlet og i det enkelte, hvilke ekstraordinære foranstaltninger regeringen har iværksat under krigen, og dens grunde herfor, og hvorledes regeringen har afviklet disse foranstaltninger.

b) At udrede en samlet plan for hærens og flådens ordning i fremtiden, hvorved der må tages særligt hensyn til, at ordningen må passe til Danmarks stilling til de øvrige stater og opfylde de krav, som af disse fastsættes for anerkendelsen af Danmark som en fri og selvstændig stat, hvis neutralitet bør respekteres«.

Kort sagt repræsenterede venstres forslag en meget kraftig stramning af de synspunkter, som I. C. Christensen på partiets vegne havde fremsat den 5. dec. Munchs egen kommentar hertil var følgende: »Som det lød, fik det meget præg af at være en undersøgelseskommission, der skulle skaffe oplysning om min styrelse af militærvæsenet«.¹⁹ Punkt b i formuleringen var anskuet fra et radikalt synspunkt meget betænkelig (jvnf. den tidligere omtalte diskussion mellem Munch og Niels Petersen), da det kunne virke som et forsøg på fra venstres side at få en anerkendt neutralitet ind ad bagdøren.²⁰

De radikale mente, at den eneste måde man kunne garantere neutraliteten på, var en så omfattende reduktion af det danske militærvæsen, at dette ikke kunne spille nogen rolle i militære sammenhænge.²¹ Derfor forelå der også på udvalgets næste møde et radikalt modforslag, hvis § 2 lød således:²²

a) Kommissionens opgaver er at tilvejebringe en samlet redegørelse for, hvorledes forsvarsordningen af 1909 var beskaffen ved krigens udbrud og har virket under krigen, hvorledes udgifterne derved er fremkommet, hvilke grunde der har været til de trufne foranstaltninger, og hvordan disse foranstaltninger afvikledes.

b) At udrede en samlet plan til hærens og flådens ordning i fremtiden under hensyntagen til Danmarks folkeretslige stilling og således at København bliver en åben by, og den tvungne udskrivning af hovedvægten af de værnepligtige opgives«.

¹⁶ Det radikale venstres arkiv. Folketingsgruppens forhandlingsprotokol. Pk. 2. bd. 2. (Herefter de radikales forhandlingsprotokol).

¹⁷ Ang. dette udvalgs aktiviteter, se KL, s. 59 og 64. PM's arkiv 111,3, militære sager 3.

¹⁸ KL, s. 60 og PM's arkiv 111,3, militære sager 3.

¹⁹ PM 3, s. 12 f.

²⁰ Omkr. systemskiftet havde kredse indenfor venstre ønsket dette. Se Politikens Danmarks-historie 12. Kbh. 1971, s. 458 ff.

²¹ RT 1918-19, sp. 2255 og 2264.

²² KL, s. 61, PM arkiv 111,3, militære sager 3.

Denne formulering betegnede fremdeles på de fleste punkter en stramning af synspunkterne i forhold til det oprindelige forslag. Dog gik man nu med til, at der ved ordningen af Danmarks militære forhold skulle tages hensyn til den internationale situation. Men til gengæld blev fæstningens nedlæggelse og et andet udtagelsessystem nu krav.

En konflikt var under opsejling i hovedudvalget, hvis mødeaktivitet blev indstillet for en tid. Man arbejdede dog videre i underudvalget, hvor det kort efter juleferien lykkedes I. C. Christensen at udmanøvrere Slengerik i spørgsmålet om 1909-ordningens anvendelse under krigen.²³ Man nåede ligeledes til enighed om kommissionens sammensætning og de regler, hvorefter den skulle vælges. I spørgsmålet om kommissionens opgave blev man enige om at opretholde venstres formulering af § 2, stk. b, der dog nu blev gjort til indledning i paragraffen. Som nyt stk. b blev der indsat flg.:²⁴

»Til brug herfor eller i den anledning at tilvejebringe en samlet redegørelse for, hvorledes 1909-ordningen er anvendt under krigen, hvorledes udgifterne er fremkommet og hvor meget de andrager samlet og i det enkelte, hvilke ekstraordinære foranstaltninger, der er sat i værk under krigen, og grunden herfor, og hvorledes man har afviklet og fremdeles agter at afvikle disse foranstaltninger«.

I forhold til de forrige formuleringer må denne nærmest betragtes som indholdsløs m.h.t. den fremtidige ordning. Men til trods for at udvalget var nået til enighed, forlangte Munch overfor Slengerik, at denne skærpede sit standpunkt, da formuleringen stadig var sådan, at den ville komme til at virke som en undersøgelseskommission af hans forvaltning af de militære ministerier under krigen.²⁵ Derved var en mindre krise på vej her midt i januar, men ved et møde med Munch den 16. jan. vedtog man at lade underudvalget træde sammen til endnu en drøftelse. Dette skete allerede næste dag, og man enedes her om det forslag, som I. C. Christensen havde udarbejdet som ændringsforslag til venstres oprindelige forslag,²⁶ idet man formulerede en ny § 2, stk. a:²⁷

»At tilvejebringe en samlet oplysning over hvorledes forsvarsordningen af 1909 er anvendt og har virket under krigen, hvorledes udgifterne er fremkommet, og hvor meget de andrager samlet og i det enkelte, hvilke grunde der har været afgørende for regeringen til de af denne foretagne overordentlige foranstaltninger, og hvorledes man har afviklet og fremdeles agter at afvikle disse foranstaltninger«.

Alt i alt må det siges, at det lykkedes oppositionen at udhule regeringens oprindelige forslag en hel del. Den kommende forsvarskommission ville ikke komme til at arbejde på betingelser, der kunne begrænse oppositionens muligheder, således som regeringen havde håbet. Ligeledes mistede regeringen agitationsgevinsten, da den nu var forpligtet til at henlægge alle vigtigere forsvarspolitiske drøftelser under kommissionen. Det eneste, regeringen havde opnået til gengæld, var,

²³ PM 3, s. 12 f.

²⁴ KL, s. 62, PM arkiv 111,3, militære sager 3.

²⁵ PM 3, s. 12.

²⁶ KL, s. 59-60.

²⁷ Sst., s. 64, PM arkiv 111,3, militære sager 3.

at den havde fået oppositionens samtykke til en sådan kommission. Efter at udvalget den 18. jan. havde afgivet betænkning, var resten af forslaget behandling nærmest formaliteter. Den 7. febr. lå lovforslaget færdigt, og den 12. febr. blev det ophøjet til lov. Den 29. marts kunne det fællesudvalg, der skulle udpege kommissionens medlemmer, meddele, at det havde afsluttet sit arbejde. Den radikale gruppe fik følgende sammensætning. Slengerik, Niels Petersen, Gamborg og Holger Kristiansen. Regeringen udpegede Munch som kommissionens formand.²⁸

2. Forsvarskommissionens arbejde 1919—22

Kort efter at Munch var vendt hjem fra sin delegationsrejse til Paris, påbegyndte kommissionen sit arbejde, nemlig 9. apr. 1919. Allerede ved kommissionens 5. møde, den 5. maj, gav Munch et skitse-mæssigt oplæg til den kommende ordning. Han startede sit indlæg med at kritisere 1909-ordningen ud fra de sædvanlige radikale argumenter, som først og fremmest angik misforholdet mellem den stillede forsvarsopgave og de midler, man bevilligede til opgavens løsning. Dette havde vist sig ved krigsudbruddet i 1914, da materielbeholdningerne ikke var store nok og fæstningsanlæggene ikke vedligeholdt således, at regeringen havde måttet ofre store summer på at udbedre disse mangler. Derfor måtte man i den nye ordning undgå uklarhed m.h.t. til formålet og de bevilligede midler. Dertil kom, at den skulle nyde en udbredt støtte i befolkningen, hvilket man kunne kontrollere ved en form for folkeafstemning. Man burde videre koncentrere sig om folkeforbundsarbejdet for at se, om der herfra ville blive pålagt forpligtelser. Sådan, som denne organisations love var nu, var der intet grundlag for øgede militæruddgifter, og hvis andre medlemslande i fremtiden ville pålægge Danmark øgede forpligtelser, burde man hellere holde sig udenfor.²⁹

M.h.t. den fremtidige ordning mente Munch videre, at man skulle undgå et militærvæsen, der kunne optage virkelig kamp, da mulighederne for succes var små og efter den store teknologiske udvikling under krigen var blevet endnu mindre. Og videre, »at den opgave, vi må stille os under vore overvejelser, må blive den at tilvejebringe en militærordning, der giver os mulighed for at varetage de bevogtningsopgaver, der i nogle krigssituationer kan optræde, og de forskellige neutralitetsopgaver, der i andre situationer kan indtræde, og endelig har en sådan karakter, at den ikke virker påfaldende eller står i modsætning til karakteren af, hvad der findes i den ene eller den anden af Folkeforbundets stater, således at den skulle blive af en helt afvigende karakter fra, hvad der findes alle andre steder.«³⁰ Denne kommentar fra Munch viser en påfaldende usikkerhed om karakteren af det kommende militær og dettes størrelse. Dette skyldes uden tvivl den uafklarede internationale situation ang. de militære forhold i Folkeforbundspagten. For Munch havde vist aldrig tidligere ment, at Danmark skulle have et militær, der var forholdsvist lige så stort som andre landes, snarere

²⁸ Sst., s. 80.

²⁹ Referat af Møderne i Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flådens fremtidige Ordning. Kbh. 1922, s. 50 ff. (Herefter FK). PM 4, s. 128.

³⁰ FK, ref. s. 56.

tværtimod! At der på dette stadium af kommissionens forhandlinger skulle ligge en invitation til f. eks. venstre kan man vist godt udelukke.

Hans øvrige udtalelser om Folkeforbundet og de forpligtelser, et medlemskab evt. kunne medføre, ligger tæt op ad dem, han altid havde forfægtet, nemlig at Danmarks politik i Folkeforbundet skulle være at få disse forpligtelser begrænset mest muligt.³¹ Den stærke kritik af 1909-ordningen skal nok bl. a. ses i relation til kommissionens forrige møde, hvor oppositionen stærkt havde kritiseret den politik, regeringen havde ført den 5. aug. 1914. Men iøvrigt havde regeringen under hele krigen påpeget det omtalte misforhold mellem formål og midler.³²

På mødet dagen efter, 6. aug., fortsatte Munch sin udlægning af den kommende ordning og dennes indhold:³³ Hvis fæstningen faldt væk, faldt også grundlaget for den talstærke hær bort, og hærens opgave ville så blive at fungere som neutralitetspoliti til bevogtningstjeneste. Derved kunne udskrivningsmassen reduceres meget, f. eks. til 3.000 mand mod de nuværende 13—14.000. Da man kun skulle bruge dette lille antal, måtte det være muligt at skaffe det ved en form for frivillighed. Hertil kunne tænkes to udveje, enten en hvervet hær som f. eks. i Tyskland til tjeneste i længere tid, eller man kunne ved en lodtrækning blandt de værnepligtige, der skulle have mulighed for at ønske sig fritaget, udtage de mænd, man skulle bruge. De, der ønskede sig fritaget, kunne man evt. pålægge en form for afgift.

Selv gik han imod et hvervningssystem, da han fandt det for kostbart, og fordi en sådan hær hurtigt kunne blive en stat i staten. Ligeledes måtte de frivillige korps udelukkes i den kommende ordning, da det ellers kunne frygtes, at man kunne få korps med helt andre formål, end dem man nu havde. Den kommende militære styrke måtte helt igennem underkastes statens kontrol. Der er ingen tvivl om, at frikorpsene i Tyskland og disses brutalitet har afskrækket Munch meget, og han derfor ville undgå, at noget lignende kunne finde sted i Danmark.

Munch mente, at flåden under krigen havde haft stor betydning som neutralitetspoliti. Torpedobådene havde vist sig meget brugbare og minevæsenet havde også vist sig anvendeligt til neutralitetsopgaver. Krydsere kunne måske have nogen betydning for landets handelsvirksomhed i fremmede lande, mens kystforsvarsskibene var for dyre at sejle med og at bemane i forhold til, hvad de kunne yde. Og i en virkelig kamp ville de desuden alligevel være underlegne. Det var altså kun de deciderede kampskibe, Munch ønskede afskaffet; den øvrige del af flåden ville være et effektivt værn til en kommende neutralitets- og bevogtningstjeneste. Alt dette skulle være grundtræk i den diskussion, han ønskede ført. Oppositionens umiddelbare reaktion var nølende skepsis, og den ønskede militære udtalelser til den forelagte skitsering.

Selv om forhandlingerne om den fremtidige ordning endnu knapt nok var indledt, mente Munch, at man godt kunne begynde at skære i den bestående ordning

³¹ Se f. eks. RT 1918—19, sp. 2254 ff.

³² Beretning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens fremtidige Ordning. Kbh. 1922, s. 58. (Herefter beretningen af 1922). PM 4 s. 75.

³³ FK, ref. s. 59 ff.

af 1909. På et møde i kommissionen 23. maj foreslog han, at man undlod en række nyanskaffelser, da »der jo var anskaffet overmåde meget i krigstiden«. Man kunne også begrænse vedligeholdelsen på visse områder og indskrænke øvelsesantallet, da mandskabet jo havde fået en del træning under krigen. Der lå vitteligt en række besparelser i disse forslag, og finansudvalget var, ifølge ham selv, nogenlunde stemt for ideen.³⁴ Forslaget blev i det store og hele gennemført med denne motivering.

Den 20. juni foreslog Munch, at landbefæstningen omkring København skulle nedlægges allerede i okt. 1919 eller i jan. 1920, og at man godt kunne tage Søbefæstningen med. Men da han ikke regnede med at kunne få Landstingets tilslutning til det sidste, ville han derfor kun anbefale de indre søforters nedlæggelse i denne omgang. Udover befæstningens nedlæggelse fandt han det også rimeligt at nedlægge fæstningsartilleriet.³⁵ I 1909-ordningen var det under alle omstændigheder bestemt, at landbefæstningen skulle nedlægges allersenest i foråret 1922, men efter at have hørt visse venstrepolitikeres udtalelser om denne sag, regnede Munch sikkert med, at han kunne få dette parti med til en tidligere nedlæggelse. Dette ville også være en politisk og agitatorisk gevinst for de radikale, for hvem fæstningens nedlæggelse altid havde været en af dets forsvarspolitiske mærkesager.

Munch beretter, at han allerede den 28. nov. 1918 havde haft en samtale med Neergaard, der »den aften« gik ud fra, at der efter krigstidens erfaringer ikke igen kunne blive strid om København som fæstning.³⁶ I den store debat i Folketinget i dec. 1918 kom I. C. Christensen med følgende udtalelse, som kun kunne bestyrke Munchs formodninger: »Thi hvis den fremtidige ordning vil tillade, at man opgiver den, tror jeg, at ingen vil holde på den her«. ³⁷ På baggrund af disse udtalelser regnede Munch sikkert med, at man hurtigt ville kunne nå til enighed om dette spørgsmål, og allerede ved kommissionens første møde fandt han det ønskeligt, at alle partier kunne blive enige om en nedlæggelse af såvel Land- som Søbefæstningen. Dette skete altså her ved mødet den 20. juni efter, at han endnu en gang havde sonderet stemningen ved et møde den 13. maj om dette spørgsmål.³⁸

Forslaget udløste straks udpræget modvilje fra de militære forordnede, de konservative var meget tilbageholdende, mens socialdemokraterne var ubetinget for. På venstres vegne ville Klaus Berntsen have forslaget skriftligt, så at han kunne forelægge det for sit parti. Dette fremsendte Munch allerede den 27. juli ledsaget af en række militære bilag, hvori man frarådede nedlæggelsen. Derefter var der — på grund af Lütken-affæren³⁹ og venstres holdning til spørgsmålet⁴⁰ — ro om sagen til hen i oktober. Da befæstningen igen kom på dagsordenen den 23. okt.,

³⁴ Sst., s. 68 ff.

³⁵ Sst., s. 114 f.

³⁶ PM 4, s. 14.

³⁷ RT 1918-19, sp. 2277.

³⁸ FK, ref. s. 57.

³⁹ Se f. eks. PM 4, s. 130 ff.

⁴⁰ Ang. venstres politik se KL, s. 90-94.

bortfaldt udsigten til fuld enighed ved de konservatives negative holdning, og derfor begyndte de radikale og socialdemokraterne at presse venstre for en stillingtagen.⁴¹ Den 13. nov. rykkede Munch oppositionspartierne for deres endelige indstilling, og disse lovede at have dem færdige den 20. nov., hvilket de også blev. Heri var der intet nyt om de konservatives holdning, hvorimod venstre godt kunne acceptere en nedlæggelse af Landbefæstningen og fæstningsartilleriet. Man var endvidere villig til at diskutere de enkelte anlæg i den indre Søbefæstning.⁴²

Venstres beslutning ser ud til allerede at være blevet taget på et gruppemøde 30. juli, da man besluttede at undgå, at sagen skulle give de radikale og socialdemokraterne noget agitationsgrundlag.⁴³ Gennem den nølertaktik, partiet benyttede hele efteråret, undgik det, at de radikale fik startet en agitation på fæstningsspørgsmålet. Regeringen måtte pænt vente, hvis den ønskede en lovgivning på dette felt, indtil venstre havde besluttet sig.

Da Munch udfra mødet den 20. nov. mente, at hans lovforslag i hovedsagen havde fået tilslutning, ville han nu fremlægge det i Rigsdagen. Dette skete den 3. dec.⁴⁴ I fremlæggelsestalen kom Munch ikke med nye synspunkter, men debatten havde jo også stået i kommissionen og kunne betragtes som afsluttet. Dog mindede han om, at man ved fæstningsartilleriets nedlæggelse kunne indkalde 500–600 mand mindre om året og ialt spare 1³/₄ mill. kr. årligt.⁴⁵ Denne oplysning skal sammen med meddelelsen om fæstningens nedlæggelse nok være blevet modtaget med stor tilfredshed i radikale kredse.

I debatten ved førstebehandlingen den 12. dec. var det i lige så høj grad den fremtidige ordning som lovforslaget man diskuterede, og Munch fremhævede, at der snart ville foreligge forslag om denne, som de forskellige partier så kunne tage stilling til. Han mente ikke, således som oppositionen gjorde, at man burde afvente resultaterne fra Folkeforbundets forhandlinger om disse ting, inden man selv skred til en ordning af militærforholdene.⁴⁶ Denne bemærkning var nok beregnet på at sondere stemningen hos de politiske modstandere og forberede dem på, at man fra hans side ikke havde i sinde at vente på noget mellemfolkeligt udspil. Forslaget blev sendt i udvalg efter krav fra oppositionen, men ved andenbehandlingen fremgik det, at man i og for sig ikke havde foretaget andet end formelle justeringer.⁴⁷ Forslaget gik ligeledes glat igennem tredjebehandlingen og blev endelig stadfæstet 17. apr. 1920.⁴⁸ Dermed kunne der sættes punktum for fæstningsdiskussionen for denne gang.

Også på andre områder søgte Munch at skabe enighed om nedskæringer indenfor militærvæsenet. Den 24. juli 1919 fremlagde han i kommissionen forslag om

⁴¹ FK, ref. s. 325.

⁴² Sst., s. 392 f.

⁴³ KL, s. 90.

⁴⁴ Lovforslaget findes i RT 1919–20 i tillæg C, sp. 5597 og udvalgets betænkning i tillæg B, sp. 1141.

⁴⁵ RT 1919–20, sp. 1858.

⁴⁶ Sst., sp. 2348.

⁴⁷ Sst., sp. 2396. Det var I. C. Christensen, der begærede dette 2. behandl., se sp. 3203 ff.

⁴⁸ 3. behandl., se RT 1919–20, sp. 3253 ff. Vedtages uden debat.

at aflyse efterårsmanøvrerne for 1919, da mandskabet havde fået en del træning under krigen. Der kunne spares en hel del ved dette.⁴⁹ Da forslaget senere blev fremsat i Rigsdagen, gik det også glat igennem i fuld enighed.⁵⁰ Iøvrigt fremlagde Klaus Berntsen som forsvarsminister i regeringen Neergaard i sommeren 1920, foråret 1921 og 1922 identiske forslag med den samme motivering.⁵¹ Af andre forslag, der kunne virke besparende og dermed tilfredsstillende radikale kredse, var Munchs ønske om at få bemyndigelse til at skære ned på indkaldelsestallene. Dette blev fremsat i kommissionen 15. jan. 1920, og Munch ønskede at få lov til at nedskære indtil halvdelen af de i hærloven af 1909 foreskrevne tal. Motiveringen var, at der var blevet uddannet så mange under krigen.⁵² Den 30. i samme måned svarede oppositionen, at man godt kunne billige en indskrænkning i overensstemmelse med forslaget, dog kun gældende for fodfolket. Med en enig opposition imod sig, bøjede Munch af og modererede sit forslag til kun at gælde for fodfolket.⁵³ Forslaget var tidsbestemt til 1920, men venstre gennemførte af besparelsesgrunde et lignende forslag for 1922.⁵⁴

Som før antydet drejede debatten i kommissionen sig i efteråret 1919 mest om Lütkenaffæren. I september blev enden på det hele, at man fra regeringens side besluttede sig for at offentliggøre hele sagen, thi som Munch mente: »Der var i vor kreds adskillig tro på, at denne sag ville vanskeliggøre det for I. C. Christensen at fortsætte sine bestræbelser for at udnytte de stemninger, der knyttede sig til grænsespørgsmålet som grundlag for angreb på ministeriet.«⁵⁵ Og senere, da man diskuterede i regeringen, om man skulle forelægge papirerne for kommissionen: »Jeg var selv lidt i tvivl om tidspunktet, men jeg var selvfølgelig klar over, at kommissionen ikke kunne gå til ende, uden at dette forelagdes.«⁵⁶

Hvis det fra regeringens side havde været hensigten at ramme I. C. Christensen i grænsedebatten på denne måde, må det siges at være en temmelig klodset måde at gøre det på. Det forfejlede da også totalt sin virkning og gjorde vel mere skade end gavn, hvad Munch også selv antyder i en senere bemærkning: »Jeg delte ikke i synderlig grad troen herpå«⁵⁷ (på værdien af regeringens handle-måde). Men hvis dette var tilfældet, kan man godt undre sig over, hvorfor han så beskæftigede sig så meget med denne affære, som han gjorde. I hans arkiv optager hele Lütken-sagen god plads. Bemærkningen virker som et forsøg på at vaske sine hænder, fordi offentliggørelsen af papirerne og de medfølgende angreb på I. C. Christensen ikke bragte det ønskede resultat.⁵⁸ Hele affæren var sandsynligvis et forsøg på at komme en gammel og besværlig politisk modstander til livs, en modstander som man indenfor radikale kredse altid havde den største

⁴⁹ FK, ref. s. 95.

⁵⁰ RT 1918-19, 1. behandl. 4/8 1919 (sp. 6882), 2. behandl. 5/8 (sp. 6972), vedtaget 6/8.

⁵¹ KL, s. 95.

⁵² FK, ref. s. 505.

⁵³ Sst., s. 526.

⁵⁴ KL, s. 97.

⁵⁵ PM 4, s. 137.

⁵⁶ Sst., s. 130.

⁵⁷ Sst., s. 137.

⁵⁸ PM arkiv, gamle registrering pk. 51.

mistro til. En mistænksomhed som stammede helt tilbage fra før partiets grundlæggelse i 1905.

I sep. 1919 ser det ud til, at Munch for første gang orienterede sin gruppe om de forhandlinger, man førte i kommissionen. Desværre findes der ikke noget referat fra mødet, og det er heller ikke lykkedes mig ad anden vej at rekonstruere, hvad man drøftede.⁵⁹ På kommissionens møder den 14. og 20. nov. forsøgte Munch endnu en gang at få afklaret oppositionens holdning til den kommende ordning.⁶⁰ Han fremhævede her, ligesom tidligere, at hæren og flåden kun ville kunne magte at foretage tjeneste som grænse- og søpoliti. Danmark ville alligevel ikke kunne skabe et forsvar, der kunne forhindre en fremmed militærmagt i at føre krig over på dansk grund, for »om en krig bliver ført på dansk grund eller ikke, vil i første række afhænge af hele den almindelige karakter af den pågældende krig og dernæst af den politik, som Danmark fører, men derimod i ringe grad af de militære magtmidler, som Danmark er i besiddelse af«. Han mente dertil så, at en ordning som den af ham skitserede var den bedst egnede til at forhindre en krig i at blive overført til dansk grund.⁶¹ Disse bemærkninger må siges at indeholde de vigtigste dele af Munchs forsvarspolitiske opfattelse og blev også grundlaget for den politik, som han som dansk udenrigsminister førte i 1930'erne og især op mod krigens tid. Ved at ligge militært død således, som hans bemærkning indirekte antyder det, kunne man undgå faren. Teorier om militært tomrum synes at have stået ham meget fjernt, ligesom han heller ikke synes at have kendt til militærstrategi i større perspektiver.^{61a}

Om folkeforbundsopgaver m. m. mente han, at gennemførelse af forbundstroppe kun burde tillades indenfor bestemte rammer og efter bestemte regler. Man kunne evt. også under bestemte omstændigheder yde militære bidrag til forbundet, men man var ikke forpligtet dertil.⁶² Disse kommentarer, der jo falder helt i tråd med hans sædvanlige syn på Folkeforbundet, viser hans angst for, at Danmark skulle forpligte sig for meget og blive en brik i stormagternes politik. Så længe man ikke kunne få nogen garanti for, at lovene ikke blev overholdt af alle, burde Danmark gå stille med dørene for ikke at tiltrække sig for megen opmærksomhed. Munch håbede, at forbundet ville kunne realiseres som en beskyttelse for små stater som Danmark, men fandt nok situationen for uafklaret til at kunne fremsætte altfor optimistiske betragtninger. Dem ville oppositionen nok også vide at benytte imod ham, hvis det kom dertil.

Hvis Munchs hovedformål med dette indlæg havde været at udæske oppositionen til at indtage en holdning, slog forsøget i al fald totalt fejl. Han blev ret irriteret over denne obstruktionspolitik og fandt det ikke holdbart, at oppositionen blev ved med at dække sig under, at der stadig manglede visse forbundsformu-

⁵⁹ De radikales forhandlingsprotokol, mødet 5/9.

⁶⁰ FK, ref. s. 392 ff.

⁶¹ Sst., s. 413.

^{61a} For en diskussion af Munch's udenrigspolitiske konception, se øvrigt Ole Karup Pedersen, Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik. Kbh. 1970.

⁶² Sst., s. 410 ff.

leringer.⁶³ Møttet på oppositionen fremsatte han en kommentar om forholdet mellem Folkeforbundet og visse kredse indenfor oppositionen. Han vidste nemlig, at der var kredse, der mente, at man ved en tilslutning til Folkeforbundet også sluttede sig til Vestmagterne og dermed alliance med disse. Men, mente Munch, man kunne ikke bygge et militær op på dette grundlag, og selv ville han altid være modstander deraf.⁶⁴ Munchs folkeforbundspolitik gik nemlig ud på at hævde universalitetsprincippet og hurtigst muligt få de slagte stater, herunder især Tyskland, optaget. Det kunne nemlig i sig selv virke afspændende. Det var jo også imod hans neutralitetstanker, at Danmark skulle binde sig til den ene lejr.

Allerede den 27. nov. kom Munch med sit næste udspil og gav i kommissionen en længere redegørelse for sine tanker vedrørende mandskabets tilvejebringelse.⁶⁵ Disse var en udbygning af hans løse skitsering fra den 5. aug. Hans tanker om en hvervet hær havde ikke forandret sig, og han forkastede denne mulighed ud fra den samme argumentation, som han benyttede den 5. aug. Han havde heller ikke nogen større tiltro til en folkevæbning, da dette system ville kræve mange befalingsmænd, store udrustningslagre og for ofte ville afbryde folk i deres daglige arbejde, da hyppige indkaldelser måtte påregnes. Da den almindelige værnepligt havde fået mange modstandere, og da antallet af militærnægtere var i stadig vækst, måtte man finde et nyt udtagelsessystem. Her skulle man have en ordening baseret på frivillighedens princip, og som ikke havde den hvervede hærs karakter. Munch kunne forestille sig, at man årligt udskrev 3000 mand til hæren og 800 til flåden. Disse skulle tilvejebringes af frivillighedens vej. Uddannelsen skulle kunne gennemføres på 4 måneder, dog ville den nok blive lidt længere for specialvåbnene. Til gengæld burde arbejdet betales godt, og man skulle formindske det indespærringssystem, som man nu havde, og som vist gennemgående føltes ubehageligt. Til sidst gjorde han sig nogle tanker om, at de der ønskede sig fritagne, eventuelt skulle yde en vis godtgørelse til staten. Symptomatisk for de radikale, der jo aldrig rigtigt vidste, hvad Munch fandt på i militærpolitiske spørgsmål og derfor ikke altid havde taget stilling til forslagene, var Slengeriks kommentar: »Jeg kan ikke møde med et nyt system, foreløbig kan vi tilslutte os den ordening, formanden har antydnet.«⁶⁶ Under den videre diskussion tilføjede han i tilknytning til Munchs indlæg, at man jo kunne give mandskabet nogen undervisning, f. eks. kurser i idræt og bogholderi.⁶⁷

På det næste møde, den 28. nov., udviklede Munch sine overvejelser fra sidste gang. Man kunne f. eks. tage 3–4000 mand fra udskrivningsmassen, der jo var på ca. 20.000 mand. De skulle så trække lod på sædvanlig måde, indtil man havde det antal, man skulle bruge. Ved lodtrækningen skulle der gives mulighed for, at man ikke ønskede sig udtaget.⁶⁸ Slengerik tilføjede, at man burde gøre tjene-
sten mere attråværdig ved f. eks. at give de frivillige fortrinsret ved besættelse af

⁶³ PM håndskrevne erindringer s. 750, findes i hans arkiv.

⁶⁴ FK, ref. s. 417.

⁶⁵ Sst., s. 421–25; PM håndskrevne erindr., s. 752.

⁶⁶ FK, ref. s. 425.

⁶⁷ Sst., s. 428.

⁶⁸ Sst., s. 434–35.

tjenestemandstillinger, hvis de efter tjenesten ønskede ansættelse i det offentlige.⁶⁹ På mødet den 4. dec. sluttede man debatten om mandskabets tilvejebringelse for denne gang. Her ses det, at Munch havde taget Slengeriks idé op om undervisning. Det skulle ikke være undervisning i sløjd eller almen dannelse, men den skulle have bestemte formål, som folk kunne have nytte af bagefter.⁷⁰ Slengerik og et andet radikalt medlem, Gamborg, sluttede begge varmt op om hans forslag og kom begge med skarpe udfald mod den almindelige værnepligt, som de mente havde været skyld i verdenskrigen.⁷¹

Jeg har gjort en del ud af denne debat, da det er første gang, man fra radikal side for alvor tager dette spørgsmål op og prøver på at få det til at harmonere med det øvrige militærprogram. I den betænkning, som Forsvarskommissionen af 1902 afgav i 1908, hed det i folketingets venstres afsnit bl. a., at man ønskede uddannelsestiden nedskåret og klasseskellet mellem officerer og underofficerer fjernet.⁷² På dette tidspunkt var man altså endnu ikke modstander af den almindelige værnepligt. I årene 1909–14 var man meget tavse indenfor partiet om dette spørgsmål. Først med krigen og de forfærdelige ofre, der på slagmarkerne blev bragt for denne, kom der en bølge mod almindelig værnepligt. Denne gav sig bl. a. udslag i, at stadigt flere unge mænd nægtede militærtjeneste. Kampagnen tog voldsomt til i løbet af krigen, hvor især socialistiske småpartier, ungdomsocialisterne, radikal ungdom og dansk fredsförening gik aktivt imod værnepligten.⁷³ Dette har tilsyneladende været med til at påvirke de radikale politikere, og Munch har så opsat sit alternative system med en form for frivillighed. Dette har han sikkert fundet mere i pagt med tiden, mere demokratisk og vel også bedre egnet til de forslag om den fremtidige ordning, som han kort tid efter begyndte at fremlægge. Men det blev aldrig til mere end denne skitse, og hvor alvorligt man egentligt har ment det fra radikal side er svært at svare på, da det i de kommende hærlovsforslag kun er meget generelt beskrevet.

Allerede ugen efter fremlagde Munch et flådeudkast i kommissionen med følgende motivering: »Af vore hidtidige forhandlinger, hvor vi stadig er vendt tilbage til samme grundspørgsmål og stadig har anvendt de samme argumenter og modargumenter, har jeg fået det indtryk, at det ville være hensigtsmæssigt, om vi både med hensyn til hæren og flåden så hurtigt som muligt kom til at diskutere på grundlag af nogle mere udformede forslag, og i den anledning har jeg bedt marineministeriet om at udarbejde en plan, idet jeg har givet anvisning på, indenfor hvilket omfang, den burde holdes.«⁷⁴ Det var altså kun et udkast til drøftelse og viderebearbejdelse og ikke et decideret radikalt flådelovsforslag, og det var fremsat i håb om tilslutning eller i al fald kommentarer fra anden side. Munch antydede ved forelæggelsen, at det ikke indeholdt bestemmelser om mandskabets

⁶⁹ Sst., s. 438.

⁷⁰ Sst., s. 443 f.

⁷¹ Sst., s. 443 og 445.

⁷² Betænkning afgiven af kommissionen af 1902 til regering og rigsdag. Kbh. 1908, s. 394.

⁷³ Se f. eks. 'Fredsbladet' 1914 nr. 1 og 2; 1915 nr. 4–6 og nr. 8; 1916 nr. 3–6 og 11. Se også 'Fremtiden' 1915 nr. 6; 1916 nr. 2, 6, 12, 16, 30, 52; 1917 nr. 7, 9, 14, 46 og 50; 1918 nr. 3, 4, 29, 32–43.

⁷⁴ FK, ref. s. 471.

tilvejebringelse, men at han havde tænkt sig at benytte den tidligere omtalte fremgangsmåde.

Det er vanskeligt at finde ud af, hvornår disse flådeplaner har taget konkret form. Kildematerialet er meget sparsomt, både i Munchs eget, men også i krigsministeriets arkiv. Men ved gennemgangen af disse arkiver fandt jeg i begge spor ud af, at Munch selv har udarbejdet et forslag i sept. 1919, da et sådant findes håndskrevet i hans arkiv.⁷⁵ Dette findes i en trykt udgave fra samme måned i begge arkiver. Dette trykte udkast ser ud til at være forløberen for et nyere udkast, som jeg har fundet spor af. Dette forsvundne udkast har så dannet koncept for det udkast, som fra ministeriets side er blevet færdigbehandlet i nov. og som Munch fremlagde den 12. dec. som »Udkast af nov. 1919 til en ny ordning for flåden«.⁷⁶ At det har været så vanskeligt at finde forarbejder til dette flådeudkast kan jo også skyldes, at det ikke var nødvendigt med de store forarbejder, da forslaget, ifølge Munch selv, var næsten identisk med det, de radikale fremsatte i 1909, og hvori minemateriel og torpedobåde fik en fremskudt plads. Disse våben var efter de radikales mening de bedst egnede til at løse neutralitets- og bevogtningsopgaverne.

Forslaget fra 1909 blev aldrig indført i Betænkningen, men blev fremsat under udvalgsbehandlingen.⁷⁷ Den væsentligste forskel mellem de oprindelige forslag og det fremlagte findes i tonnagesammensætningen og dennes størrelse. Det tilsyneladende ældste udkasts sammensætning ser således ud:⁷⁸

3 pansrede krydsere på hver ca.	3.000 t
3 ubeskyttede krydsere på hver ca.	1.800 t
6 torpedobåde på hver ca.	200 t
12 patruljebåde på hver ca.	100 t
2 mineskibe (tonnage ikke opgivet)	
12 ubåde på hver ca.	2-300 t

Disse tal er i det udkast, jeg har fundet fragmenter af, forandret til:⁷⁹

6 krydsere	12.500 t
18 torpedobåde	2.500 t
2 mineskibe	1.000 t
12 undervandsbåde	3.000 t
Den samlede tonnage udgør altså ca.	19.000 t.

I det endelige forslag er krydsertonnagen blevet forhøjet til 14.000 t, og heri omtales nogle specialskibe til ikke nærmere specificerede formål således, at den samlede tonnage når op på 22.000 t. Dette tal og denne tonnagesammensætning holdt man fra radikal side fast ved under resten af forsvarsdebatten og det blev med formelle justeringer nedfældet i betænkningen i maj 1922.

⁷⁵ PM arkiv 111,3, militære sager 3.

⁷⁶ Ang. septemberudkastet og efterfølgende forslag se krigsministeriets arkiv, hærlovssager 1. kontor, 1922 3 a-h. (Herefter krigsm. arkiv).

⁷⁷ FK, ref. s. 471.

⁷⁸ Krigsmin. arkiv og PM arkiv 111,3, militære sager 3.

⁷⁹ Sst.

Hvis Munch havde regnet med at få en konstruktiv debat i gang ud fra den fremlagte plan og derved altså på hans betingelser, blev han i al fald sørgeligt skuffet. Oppositionspartierne var tilsyneladende stadig ikke indstillet på eller klar til at gå ind i nogen form for forhandling om den fremtidige ordning. Der var fra dens side overhovedet ingen kommentarer! Jeg vil ikke her beskrive forslaget nærmere, men kun se nærmere på formålsparagrafferne, da det er her, man finder det principielle indhold. Disse ser efter det fremlagte forslag således ud:⁸⁰

Hovedopgave

»At varetage Danmarks neutralitet i tilfælde af krig mellem fremmede magter og med dette formål for øje at udføre kystbevogtningstjenesten og neutralitetsbevogtningen af søterritoriet i de danske farvande, samt ved Island og Færøerne.

Under disse forhold vil en af flådens opgaver endvidere bestå i at spærre de indre danske farvande for at lette neutralitetsbevogtningen, samt at sikre trafikken i de danske farvande ved at eftersøge og uskadeliggøre drivende og inddrevne miner, beskytte danske handelsskibe og lignende«.

Særlige opgaver

»At vise flaget i udlandet, når dette skønnes ønskeligt til støtte for de danske handelsinteresser eller i officielle særlige øjemed.

At opretholde statens forbindelse med Island og Færøerne under urolige forhold.

At varetage fiskeriinspektionsopgaverne.

At udføre søopmålingen i de danske farvande, samt ved Island og Færøerne«.

Endvidere gik man ind for at opgive delingen mellem officerer og underofficerer, og mandskabet skulle altså tilvejebringes som tidligere omtalt. Forslaget ville komme til at koste ca. 8 mill. kr.

De stillede opgaver i dette forslag lå meget tæt op ad det, man allerede i 1905 havde tænkt sig om flådens opgave, nemlig at fungere som en slags søpoliti for neutralitetsberedskabet. At det ikke var beregnet på eksistensforsvar ses deraf, at man ikke ønskede skibstyper, der kunne bruges til direkte krigshandlinger. Man skulle nøjes med at konstatere neutralitetskrænkelser, ikke optage kamp. Dette stemmer også godt overens med Munchs egne ord i diskussionen den 20. nov. Mod en overlegen fjende var al modstand alligevel håbløs.

Det store antal undervands- og torpedobåde må ses i relation til de gode erfaringer, man havde gjort med disse skibstyper under krigen. Deres effektivitet som spærre- og blokadevåben havde været meget stor. Reduktionen fra de daværende 37.000 t til Munchs forslag på 22.000 t fremkom ved, at han havde opgivet kystforsvarsskibene, som jo var flådens egentlige kampskibe. Munch sagde yderligere, at formålsparagraffen sagtens kunne udvides, hvis Danmark besluttede at gå med i Folkeforbundet, »selvom vi stadig har i erindringen, at man ikke på forhånd har nogen forpligtelse til at deltage i den enkelte bestemte foranstaltning«.⁸¹ Udtalelser af denne art om Folkeforbundet og dets forpligtelser benyttede Munch

⁸⁰ Hærens arkiv, forsvarskommandoen af 12/2 1919, 1922, nr. 114, se bilag 114. (Herefter hærens arkiv).

⁸¹ FK, ref. s. 539.

altid under hele forsvarsdebatten, når han fandt det formålstjenligt at præcisere de radikales opfattelse om disse ting.

Man fortsatte i jan. 1920 i kommissionen gennemgangen af Munchs flådeudkast uden, at der skete noget nyt heri. Det blev mest en diskussion mellem de radikale kommissionsmedlemmer og de militære tilfornede, som kritiserede forslaget på alle måder. De øvrige partier var fuldstændigt passive. På trods af, at Munch ud af denne nærmest provokerende passivitet måtte kunne se, at der ikke fra anden side var nogen stemning for at diskutere den fremtidige ordning, fremlagde han alligevel allerede den 12. febr. 1920 et udkast til en ny ordning af hæren.⁸²

Munch havde bedt oberst Moltke udarbejde et udkast baseret på 3.000 mand årligt og kunne nu i hovedsagen tilslutte sig det udarbejdede forslag. Det ville komme til at koste ca. 12 mill. kr. mod de nuværende 75 mill. kr. I modsætning til flådeforslaget fra dec. 1919 forefindes der i krigsministeriets arkiv en del materiale, som nogenlunde belyser forslagets tilblivelsesproces.⁸³ Forslaget er fra ministeriets side erklæret færdigt den 26. jan. 1920, hvorimod begyndelsesarbejdet er vanskeligere at tidsfæste. På en af koncepterne står dog, at dette er en renskrift af en koncept fra den 23. juli 1919. Allerede da må der altså have foreligget et nogenlunde redigeret udkast, som må have angivet hovedstrukturen i den til Moltke overdragede instruks. Denne instruks er sikkert blevet overdraget obersten kort tid efter, at kommissionen begyndte sit arbejde i april 1919, og det er nærliggende at tro, at det er sket omkr. tidspunktet for Munchs indlæg om den fremtidige ordning først i august.

Desværre mangler den omtalte instruks, men ud fra det øvrige kildemateriale finder jeg det muligt at rekonstruere den i store træk. Der har ikke været angivet nogen formålsparagraf, den årlige tilgang har ikke måttet overskride 3.000 mand, og hæren skulle deles i to lige store dele øst og vest for Storebælt. Af artilleri måtte der kun være et regiment og af ingeniører kun en bataljon. Fodfolkets uddannelsestid måtte ikke overskride 4 måneder og udgiftsrammen skulle efter 1914—15-kr. være ca. 4,9 mill. kr. Det har ikke været let for oberst Moltke og hans folk at udarbejde et forslag på disse præmisser, hvilket en større mængde skitser og omarbejdede forslag også vidner om. Men udkastet synes alligevel i hovedsagen at have været færdigt omkr. 1. aug. 1919, idet der i arkivet findes nogle skrivelser mellem officererne indbyrdes, som viser, at man fra dette tidspunkt arbejdede med færdige udkast.⁸⁴ Styrkefordelingen var klar den 20. okt. og dermed var forslaget faktisk færdigt til forelæggelse.

Jeg vil ikke her gå nærmere ind på det af Munch forelagte udkast, da det er altfor skematisk til, at man kan udlede noget om principperne bag det. Hærens opgave er ikke defineret, og om mandskabets tilvejebringelse står der intet, selv om Munch allerede i nov. 1919 havde fremlagt sine tanker om dette. Og det er disse spørgsmål sammen med styrkesammensætning og fordeling, der er det mest

⁸² FK, ref. s. 534.

⁸³ Krigsmin. arkiv, hærlovssager, 1. kontor 3a.

⁸⁴ Hærens arkiv, forsvarskommandoen af 12/2-1919, 1922 nr. 114, bilag 130.

interessante i denne sammenhæng. Munch var godt klar over problemet med den manglende formålsparagraf og adspurgte svarede han, at hæren skulle kunne løse opgaver af en vis kampmæssig karakter, dog uden nærmere at definere, hvori disse skulle bestå.⁸⁵ Denne udtalelse blev fremsat under en længere og meget skarp diskussion og skal nok ikke tages helt for pålydende, da det jo ellers ikke ville harmonere så godt med hans øvrige udtalelser om disse ting. Han havde altid ment, at en dansk hær ikke kunne og derfor ikke skulle løse opgaver af kampmæssig karakter, men kun konstatere neutralitetskrænkelser.

Hverken venstre eller de konservative ønskede at tage stilling til udkastet, men Klaus Berntsen (venstre) mente, at kommissionen skulle anmode de militære sagkyndige om at komme med en udtalelse til forslaget og derefter selv udarbejde et forslag, der skulle tage hensyn til en nedsættelse af forsvarsudgifterne, men også til de krav, som ville blive stillet af Folkeforbundet.⁸⁶ At denne afspørings- og nølertaktik lykkedes ses af mødet den 20. febr., da Munch blev nødt til at erklære, at da hverken venstre eller de konservative ønskede at inkludere sig på nogen videre drøftelse af forslagene, førend de militære sagkyndiges udtalelser forelå, og da heller ikke socialdemokraterne ønskede at fordybe sig i dem, ville det være naturligt for det radikale venstre at tage de to forelagte udkast op til fornyet overvejelse.⁸⁷ Dette må i høj grad betragtes som et nederlag for Munch, hvis håb om, at kommissionen hurtigt kunne nå til en betænkning bygget på de radikale forslags grundtanker, nu måtte være forduftet. Han havde overvurderet sin egen og sit partis indflydelse og ikke gennemskuet det taktiske nølespil, som oppositionen og for den sags skyld også socialdemokratiet førte. Situationen var således, at for at kunne gennemføre noget som helst måtte han have et af oppositionspartierne med, og da han altid bejlede til venstre som den mest umiddelbare partner, var han afhængig af det tempo, dette parti ønskede. Og da dette parti internt ikke en gang var begyndt rigtigt at afklare sine standpunkter,⁸⁸ var det jo nødt til at trække tiden ud og kunne derfor heller ikke gå ind på nogen realitetsdrøftelse af Munchs forslag.

Med nogle få møder i marts om befalingsmændenes stilling, sluttede den del af kommissionens arbejde, der fandt sted indenfor regeringen Zahles periode. Hvis man vil prøve at gøre en form for status over, hvad de radikale havde opnået i kommissionens arbejde fra dennes nedsættelse i april 1919 og til regerings-skiftet i april–maj 1920, kan man m.h.t. den fremtidige ordning konstatere, at selv om partiet ikke havde afgivet bindende lovforslag, havde det dog angivet hovedpunkterne for, hvorledes man ønskede den kommende ordning i hovedtræk skulle se ud. De politiske modstandere kunne i al fald ikke være i tvivl, og at de heller ikke var det, bar deres politik jo præg af. På det mere konkrete plan havde de radikale dog opnået væsentlige resultater i kommissionens første år. Man havde fået nedlagt Landbefæstningen to år før den foreskrevne tid og gennemført en omfattende mandskabsreduktion, som havde betydet en klækkelig besparelse.

⁸⁵ FK, ref. s. 539.

⁸⁶ Sst., s. 541.

⁸⁷ Sst., s. 544.

⁸⁸ Se KL, s. 84 ff.

Endvidere havde man fået sløjft de kostbare efterårsmanøvrer og forhindret anskaffelser af nyt materiel.

Det var de radikale og især Munch, der gennem hele året havde sat deres præg på kommissionsarbejdet og taget alle initiativerne til de forskellige forslag og til at komme igang med en drøftelse af den fremtidige ordning. At de øvrige partier var gået med til disse nedskæringer var bestemt ikke den radikale veltalenheds skyld alene, men nok i højere grad resultatet af et pres i befolkningen efter at komme tilbage til almindelige tilstande, et pres, som de på daværende tidspunkt ikke fandt det opportunt at imødegå, da de radikale og socialdemokraterne ellers ville kunne høste en større bølge af sympati i kraft af den agitation, som de så ville kunne føre på disse ting. Oppositionens politik var i denne første fase af almindelig usikkerhed meget opportunistisk.

Den 5. marts 1920 gav Munch en kort oversigt i den radikale folketingsgruppe om, hvorledes han ønskede fremtidens militærvæsen skulle se ud og fremførte her den plan, som man fra radikal side arbejdede efter i kommissionen.⁸⁹ Det ser ud til, at det er første gang, gruppen fik nogen orientering om, hvilke konkrete planer Munch havde i denne sag. Gruppemedlemmerne var normalt omend endnu dårligere informerede om Munchs planer end hans kolleger i kommissionen. Jeg har dog ikke fundet noget belæg for utilfredshed fra de radikale medlemmer eller gruppemedlemmer over denne åbenlyse gåen uden om partiet. Man havde for lang tid siden affundet sig med tingenes tilstand, hvilket siger noget om den enorme tillid, der må have været til Munch i forsvarspolitiske spørgsmål. Hans autoritet blev kun anfægtet på det tidligere omtalte møde i nov. 1918 om forhandlingerne vedr. forsvarskommissionens nedsættelse, da Niels Petersen og Poul Christensen kritiserede ham. En kritik, de faktisk ikke fik noget reelt ud af. Om flåden sagde han blot, at man gik ned fra 37.000 t til 22.000 t, da kystforsvarsskibene bortfaldt.⁹⁰ Hvad hæren angik, kunne man nøjes med at udskrive 3.000 mand årligt. De skulle gøre tjeneste i 4½ måned, feltartilleriet dog i 6 og rytteriet i et år. Fæstnings- og kystartilleriet skulle helt nedlægges. Den samlede udgift ville blive ca. 24 mill. kr. Mandskabet skulle skaffes ved frivillighed. Man kunne her tænke sig, at alle de 20-årige blev opført på lister, hvorfra man trak lod, indtil man havde det nødvendige antal frivillige. Man burde gøre tjenesten mere tiltrækkende og ikke lade de frivillige bo på kaserner. De skulle også modtage undervisning i gymnastik, have tid til at uddanne sig, arbejde med praktiske fag, besøge teknologisk institut, lære at køre på motorcykel, have orlovspenge, deres anseelse forhøjet samt have adgang til statens stillinger.

Til sidst refereredes der: »Munchs tale gav anledning til en livlig meningsudveksling, alle talerne gav tilslutning til den og udtalte deres glæde over den«. Munch beretter selv: »Der blev en livlig diskussion om militærspørgsmålet ved partimødet, men alle udtrykte deres glæde over de tanker, jeg havde fremført«.⁹¹ Desværre nævner ingen af kilderne, hvad man nærmere diskuterede, men det

⁸⁹ De radikales forhandlingsprotokol, mødet 5/3 1920.

⁹⁰ Og ikke som referenten noterer: »flåden fra 37.000 t over til kystforsvarsskibene m. m. til 22.000 t«. Dette er forkert opfattet eller skrevet.

⁹¹ PM håndskrevne erindr., s. 754.

fremgår klart, at der var fuld opbakning bag Munch og hans synspunkter. I mod-sætning til de fremsatte forslag omtales her nærmere, hvordan Munch havde tænkt sig, at det frivillige mandskab skulle uddannes. Disse tanker er videre-udvikling af de synspunkter, han gjorde sig til talsmand for på møderne i nov. 1919. Selv i det endelige forslag, som stod i betænkningen i maj 1922 forekom overhovedet ikke sådan en detaljeret beskrivelse. Det er vist tvivlsomt, om man fra radikal side egentlig anså disse tanker for realisable. Den mere generelle ud-formning i forslagene var også bedre egnede til forhandling, hvilket nok også var tilsigtet. Dette var et punkt, hvor den ellers militært kompromisløse Munch nok kunne strække sig lidt. De omtalte forelæggelser skal nok snarere betragtes som en principhævdelse og en standpunktmarkering.

Det forretningsministerium af embedsmænd, der var blevet udnævnt ved Påske-krisens løsning, havde udskrevet valg til den 26. april 1920. I både denne og de to følgende valgkampe blev efter beslutning i kommissionen militære stridsspørgs-mål meget stærkt neddæmpet. Men der var jo også nok at diskutere endda, den nyligt overståede Påskekrise, de økonomiske problemer og hele slesvigproblema-tikken. I maj dannede så valgets sejrherre, venstre, en mindretalsregering med Niels Neergaard som statsminister og med de konservative som støtteparti. Dette medførte ændringer i forsvarskommissionens sammensætning, idet to af venstres medlemmer, K. Berntsen og Sigurd Berg overtog henholdsvis forsvars- og inden-rigsministeriet. I stedet kom et nyvalgt medlem, red. I. A. Hansen, og Parkov ind. At I. H. Hansen kom ind havde en vis betydning, da han i forsvarspolitiske spørgs-mål hørte til sit partis venstrefløj og gik for at ligge tæt op ad de radikales linje. De tilbageblevne medlemmer af venstres kommissionsgruppe gik ligeledes ind for en større reduktion af militærvæsenet, omend mere af realøkonomiske end ideo-logiske grunde. Derfor skulle der nu være mulighed for at få gang i kommissio-nens forhandlinger vedr. den fremtidige ordning.⁹²

Mens disse interne venstreforhold blev afklarede, fremlagde Munch den 14. maj i kommissionen et nyt og revideret radikalt hær- og flådeforslag.⁹³ Som han selv bemærkede, afveg det kun på få og uvæsentlige punkter fra de tidligere frem-satte forslag. I det nye forslag var krydsertonnagen skåret ned til 12.500 t, og for hærens vedkommende bl. a. en del på rytteriet. Endelig indeholdt det nogle be-mærkninger om mandskabets tilvejebringelse, nemlig følgende: »Det fornødne antal af det menige mandskab kan udtages til fortsat tjeneste, når de forpligter sig dertil (kapitulerer for en bestemt tid)«. ⁹⁴ Dette har jo ikke meget at gøre med de tanker, Munch forelagde i kommissionen i nov. 1919 eller for den radi-kale gruppe i marts 1920. Men hans upræcise formulering kan også skyldes, at han ville afvente udvalgsbetænkningen fra det underudvalg, der var blevet ned-sat til at undersøge problemerne om mandskabets udtagelse. Men den nuvæ-rende formulering kunne der måske så blive mere at forhandle om. Der er dog en væsentlig ting, der adskiller dette hærforslag fra det forrige, idet dette inde-

⁹² KL, s. 10 ff.

⁹³ FK, ref. s. 603. Se hærens arkiv bilag 140-41.

⁹⁴ Sst.

holder en formålsparagraf, som først er blevet indsat (håndskrevet af Munch) i den måske allersidste korrektur af forslaget.⁹⁵ Denne paragraf lyder således:

Hærens opgave

»At varetage Danmarks neutralitets- og folkeforbundsopgaver i tilfælde af krig mellem fremmede magter og med dette formål for øje at udføre grænse- og søbevogtningstjeneste«.

Bortset fra tilføjelsen om folkeforbundsopgaverne (Danmark var blevet medlem af Folkeforbundet i april), er det faktisk identisk med de radikales programudtalelse fra 1905, »Betænkningen af 1908« og den politik, partiet altid havde gjort sig til talsmand for.

Efter fremlæggelsen af forslaget havde Munch følgende kommentar: »I vore tidligere møder, hvor de to forslag om hæren og flåden i hovedtrækkene har foreligget, har det jo været således, at de tre andre partier ikke har været tilbøjelige til at indlade sig på en egentlig realitetsdrøftelse af dem«. ⁹⁶ Munch var i høj grad ved at være irriteret over den henholdende politik, som de andre partier mødte hans forslag med. Kragh sagde på venstres vegne, at dette jo var det første egentlige forslag, som de radikale rigtigt stod inde for, da de andre kun havde antydninger. Men disse forslag ville han gerne overveje med partifællerne.⁹⁷ Denne forklaring er formelt set i orden, men som Munch selv sagde, var hovedtrækkene jo allerede skitseret i de først fremlagte udkast; dette havde været nok til at man kunne få et indblik i, hvorledes man fra radikal side ønskede, en kommende militærordning skulle tage sig ud. Ellers var der heller ikke denne gang kommentarer til de fremsatte forslag.

På det følgende møde, den 4. juni, fremsatte Munch følgende bemærkning: »Siden sidste møde har jeg af hr. Kragh fået meddelelse om, at venstre ikke på nuværende tidspunkt finder anledning til nogen drøftelse af vore forslag«. ⁹⁸ Parkov fra de konservative sagde derefter: »Mit parti er af den samme opfattelse, da vi ikke tror, at det nogensinde kan gennemføres«. ⁹⁹ Det besluttedes så at fremsende det radikale forslag til forsvarsministeriet med anmodning om at få det udarbejdet i lovforslags form.¹⁰⁰ Disse udtalelser viser tydeligt, at rollerne efter valget var byttet om, og at Munch, selvom han stadig var kommissionens formand, måtte tage et vidt hensyn til, hvad regeringen fandt passende. Hvis han skulle gøre sig det mindste håb om at få nogen indflydelse på den kommende forsvarsordning var han meget afhængig af regeringen.

På mødet den 26. aug. gav Munch igen udtryk for sin utilfredshed med oppositionens manglende vilje til at drøfte de radikale forslag. Kragh, der tilsyneladende var blevet klar over, at forhalingstaktikken vel ikke lod sig anvende i uendelighed og slet ikke efter den ændrede parlamentariske situation, rejste så

⁹⁵ Krigsmin. arkiv 3 a-i.

⁹⁶ FK, ref. s. 603.

⁹⁷ Sst.

⁹⁸ Sst., s. 610.

⁹⁹ Sst.

¹⁰⁰ Sst., s. 611.

det spørgsmål, om kommissionen ikke burde søge klarhed over, hvilke opgaver hæren og flåden skulle have.¹⁰¹ Dette gjorde han sikkert ud fra den forvisning, at de radikale forslag snart lå udarbejdet i lovforslags form, hvorefter man ikke så let ville kunne undslå sig for at drøfte det. Men han måtte på den anden side være klar over, at hans fremsatte forslag måtte møde modstand blandt radikale og socialdemokrater, der jo forlængst havde afklaret deres standpunkt. Hvis de nu skulle manøvreres ind i nye forhandlinger om denne sag, ville de miste den taktiske gevinst, som deres afklarede standpunkt allerede havde givet dem.

Man kan ikke helt afvise, at der i Kraghs forslag lå en form for invitation til de radikale om at komme til forståelse i forsvarssagen.¹⁰² Faktum ved denne lejlighed blev dog en klar afvisning fra Munch, der henviste til, at de radikale havde afklaret deres standpunkt. Han sagde bl. a. følgende: »Til hr. Krag skal jeg yderligere sige, at vi fra vor side jo har taget standpunkt, medens jeg fra anden side nok har hørt kritik af vor opfattelse, men ikke nogen angivelse af, hvad man selv anser for opgaverne«, senere: »Fra vor side foreligger der altså alt, hvad der kan være brug for til en diskussion«.¹⁰³ Men hvis Krag på venstres vegne kunne møde frem med et forslag, skulle han da nok sørge for, at der i kommissionen blev afsat tid til drøftelse deraf! Afvisningen var så total, som den kunne blive, og Munchs humør var ekstra dårligt den dag, da han havde fået beretningen om hærens forhold under krigen fra krigsministeriet. Den havde indeholdt stærk kritik af den radikale regerings politik under krigen.¹⁰⁴

Men ordskiftet viser med al tydelighed, at styrkeforholdet mellem disse to partier ville være afgørende for, hvordan den kommende ordning ville komme til at se ud. Venstre var tilsyneladende gået væk fra sin hidtil førte nølepoltik og på vej over i seriøse, konkrete drøftelser for at nå til en form for enighed i forsvarsspørgsmålet. I disse sonderinger ville man ikke udelukke muligheden for en forståelse med de radikale. De radikale havde på den anden side betydeligt sværere ved at erkende den afmagt, de var havnet i, og som ville blive endnu større, hvis de ikke i langt højere grad begyndte at indstille sig på at give indrømmelser overfor regeringspartiet. Dette var der indtil videre ikke noget tegn på, vel tværtimod, da Munch tilsyneladende stadig stærkere markerede den radikale politik. Dette måske også i håbet om at høste en større agitationsgevinst på spørgsmålet.

På grund af dette og de øvrige parlamentariske betingelser blev overvejelserne i regeringspartiet meget lange og brydsomme.¹⁰⁵ Dette kom naturligvis til at påvirke arbejdet i kommissionen, hvor man ikke kunne komme videre, før nogen af de andre partier kunne møde med et oplæg. Møderne i efteråret 1920 blev derfor korte og meget få. Man gennemgik her det radikale udkast til hær og flåde uden, at der skete nogen forandring i partiets standpunkter. I jan. og febr. 1921 fortsatte denne gennemgang, hvorefter man gik over til at drøfte militær-

¹⁰¹ Sst., s. 618.

¹⁰² Se også KL, s. 109 f.

¹⁰³ FK, ref. s. 618-19.

¹⁰⁴ Sst., s. 617.

¹⁰⁵ Se KL's udførlige beskrivelse af venstres interne problemer s. 103 ff.

forvaltningen under krigen og nåede endelig i maj igen frem til drøftelse af mandskabets tilvejebringelse. Da havde udvalget til dette nemlig afsluttet sit arbejde og kunne på mødet den 4. maj fremlægge sin betænkning, hvori der naturligvis ikke var nået enighed.¹⁰⁶

I Munchs arkiv foreligger en afskrift af Slengeriks mindretalsudtalelse. Den gengiver jeg her i referat:¹⁰⁷ At man brugte det frivillige system var naturligt for det radikale venstre, som jo gik ind for nedskæringer, også af udskrivningsmassens størrelse. De frivillige skulle lønnes så højt, at det svarede til den tvang, man pålagde dem. Han gik imod den almindelige værnepligt, da den hverken var demokratisk eller lige, og at det heller ikke var hensigten at skabe lighed, men lettest og billigst at skaffe flest mulige soldater. Heraf opstod kaprustningen og millionhærene, som såede mistillid mellem nationerne og som var indirekte skyld i 1. Verdenskrig. Han gik klart imod enhver form for værneskat, da man ikke burde ligestille folk ved at stille dem lige dårligt. Den ville jo også være umulig at inddrive, da størstedelen af ungdommen hverken besad skatte- eller panteevne. Fysisk og moralsk opdragelse burde organiseres ad borgerlig og ikke ad militær vej. Denne udtalelse gengiver vist udmærket de tanker, som rørte sig blandt de radikale m.h.t. mandskabets tilvejebringelse. De tanker, som både Slengerik selv og Munch havde fremsat om uddannelse m. m. omtales slet ikke her, hvilket må tages som et tegn på, at man indtil videre havde stillet dem i bero. De nævnes heller ikke i de kommende radikale forslag.

Men denne betænkning var også det eneste væsentlige, kommissionen nåede i et helt år. Arbejdet stod næsten helt stille fra efteråret 1920 til hen på foråret 1921, da denne betænkning og de radikales reviderede militærordningsforslag forelå. Denne lange stilstand skyldtes først og fremmest, at regeringspartiet ikke kunne fremlægge noget forslag. Samtidig med at de forskellige fraktioner indenfor regeringspartiet begyndte at modtage udarbejdede hær- og flådelovsforslag fra forsvarsministerierne,¹⁰⁸ foregik der sideløbende tilnærmelsesforsøg mellem »Kraghfraktionen« og de radikale. Munch har i sine erindringer beskrevet disse kontakter på uofficielt plan mellem parterne, og det ser ud til, at de for alvor begyndte i april og i det store hele holdt op i slutningen af maj. Deres pludselige ophør må tilskrives indrepolitiske forhold i venstre, som må have gjort det mindre opportunt at nå til en forståelse med de radikale.¹⁰⁹ Dertil skal de radikales klodsede forhandlingsmåde nok have bidraget.¹¹⁰

Den 1. april kom iflg. Munch Kragh efter et møde i forsvarskommissionen hen til ham og sagde, at venstre snart ventede at have deres forslag færdigt, og at man derfor gerne ville have at vide, hvorledes forhandlingsmåden derefter ville blive. Munch svarede, at der måtte holdes nogle møder til almindelig diskussion for at lodde, om der var nogen mulighed for enighed. Derefter skriver Munch: »Han sagde, at det hjalp jo ikke noget at diskutere det i kommissionen, skulle

¹⁰⁶ FK, ref. s. 914 ff.

¹⁰⁷ PM arkiv 111,3, militære sager 3.

¹⁰⁸ KL, s. 109 ff.

¹⁰⁹ Sst., s. 112.

¹¹⁰ PM 4, s. 278-80 og 317 f.

der komme noget ud af det, måtte det ske ved snævrere forhandlinger«. Munch svarede, at disse godt kunne føres jævnsides, men at de radikale grundprincipper stod fast. Kragh mente, at dette vel ikke var noget ultimatum, hertil svarede Munch nej, men de afgørende principper stod fast.¹¹¹ Den 4. apr. nævnte Munch denne samtale for Ove Rode, der fortalte, at han for nogle dage siden havde talt med Hegelund-Lange fra venstre. Denne havde spurgt, om den nuværende partikonstellation skulle vare evigt, hvortil Rode meget betegnende havde svaret, at intet som bekendt jo varer evigt!¹¹² Den 10. apr. talte Munch igen med Kragh ved et møde, og denne »viste en påfaldende iver for at undgå at uddybe mod-sætningen«.¹¹³

Et længere stykke tid efter, den 26. maj, traf Munch Kragh udenfor Rigsdagen og efter en længere snak over, hvornår venstres forslag kunne ventes, beretter Munch følgende: »Jeg nævnte vort forslags finansielle resultat og gjorde en bemærkning, at det kunne venstre sikkert gå med til; spørgsmålet var, om de ville sammen med de konservative eller med os og socialdemokraterne. Med socialdemokraterne er det jo helt umuligt, de ville jo afrustning, sagde han. Jeg svarede, at enige om et forslag kunne man selvfølgelig ikke blive, men eventuelt kunne der tænkes en situation som i 1912–13 om grundloven«.¹¹⁴ Mere kom der ikke ud af det denne gang. Alt tyder nemlig på, at der ikke forekom flere følere på personplan mellem de to partier i løbet af sommeren eller efteråret 1921.

Alligevel er der tegn på, at en fløj indenfor venstre ikke helt havde opgivet håbet om at få de radikale ind i et tættere samarbejde. Munch nævner nemlig, at red. I. A. Hansen i dec. 1921, altså endnu før venstre havde offentliggjort sit forslag, henvendte sig til ham med en bemærkning om, at det var kedeligt, at de radikale ikke kunne gå med til den almindelige værnepligt, da den øvrige forskel vel var til at komme over. Munch svarede hertil, at selvom man kunne komme overens om værnepligtsbestemmelserne og beløbsrammen, måtte man også have socialdemokratiet med. Dette anså I. A. Hansen for umuligt; de ville jo ikke en gang stemme for de radikales forslag, hvad Munch benægtede.¹¹⁵ Det viste sig også senere, ifølge Munch, at da venstres forslag forelå efter juleferien, »var det af en sådan karakter, at det ikke bød nogen mulighed for den forståelse med os, som han den aften havde talt om«.¹¹⁶

Hvor meget, der lå bag disse forsigtige følere, er svært at vurdere; nogen større betydning fik de ikke for den kommende forsvarspolitik. Kragh kan have brugt dem internt i sit parti til at styrke sin position i forsvarsspørgsmålet og måske få vaklende venstremænd til at slutte op bag sig selv. At kunne henvise til en konkret forhandlingspartner, kunne nok have en stor betydning i et parti, der som venstre stod meget splittet i disse sager. Da Kragh tilsyneladende var forhandlingsvillig, kan man godt undre sig over, at Munch mødte ham med den reser-

¹¹¹ Sst., s. 278.

¹¹² Sst., s. 278–79.

¹¹³ Sst., s. 279.

¹¹⁴ Sst., s. 279–80.

¹¹⁵ Sst., s. 317.

¹¹⁶ Sst., s. 317.

verede kulde, som han gjorde. Han ønskede tilsyneladende kun at forhandle med venstre på de radikales betingelser. Dette på trods af den helt ændrede parlamentariske situation efter aprilvalget i 1920. Her burde Munch have indset, at han som forhandler for det klart tabende parti ikke kunne stille fordringer af den art, som han gjorde. Hans adfærd var egentlig besynderlig på det tidspunkt her i april—maj, da chancen for samarbejde med venstre måske var størst. Enten ønskede han ikke samarbejde med venstre; men uden dette parti, som jo oven i købet dannede regering, kunne man ikke gennemføre noget lovgivningsarbejde i forsvarsspørgsmålet. Eller også bedømte han situationen i venstre helt forkert og forspildte derved sine muligheder for at bringe sig i en gunstig forhandlingsposition. Han regnede måske virkelig med, at det ville være umuligt at forhandle nærmere med dette parti efter den modtagelse, hans egne opfordringer havde fået i den tidligere del af forhandlingerne i kommissionen. Han var måske også fanget af de tidligere militærdebatters mekanik, og det forhold, han altid havde haft til venstre og især I. C. Christensen, som han altid mistroede, og hvis intriger han altid frygtede. Denne mistillid kan være blevet styrket af slesvigdebatten og Påskekrisen. Han frygtede måske også i denne sag at blive udmanøvreret af venstre, hvorved han ville komme til at gå på kompromis med sig selv i sin mærkesag over alt. Endelig havde Munch stadig ikke opgivet håbet om, at venstre på et eller andet tidspunkt ville komme til fornuft og indse rigtigheden af de radikale synspunkter i militærforholdene. Alle disse faktorer eller bare nogen af dem kan være skyld i hans afvisende kulde overfor venstre på et tidspunkt, da muligheden for konstruktive drøftelser måske var allerstørst.

Men faktum blev altså denne gang, at Munch ikke havde i sinde at bøje af i sine standpunkter, især ikke i spørgsmålet om socialdemokratiets deltagelse, som var en åbenlys udfordring til venstre. Munch havde tilsyneladende tid nok til at kunne vente på, at venstre ville komme til »fornuft«. Men hvordan lå det iøvrigt med Munchs eget forhold til det socialdemokrati, som han ønskede skulle deltage i de fælles drøftelser med venstre i forsvarsspørgsmålet? Her synes også i april—maj 1921 at have været kontakter. Socialdemokraterne havde ellers ikke gjort meget væsen af sig i kommissionen, men man gik jo også indfor øjeblikkelig og fuld afrustning og mente, at selv en betydelig afrustning ikke var andet end lapperier. Taktikken i kommissionen bar derfor præg af en demonstrativ ligegyldighed, selvom man altid fuldhjertet støttede Munch i hans nedskæringsplaner. Trods denne indstilling var både Stauning og Borgbjerg sammen med Rode på besøg hos Munch den 7. apr. 1921. Der blev talt en del om militærspørgsmålet, og Stauning fremførte, at socialdemokraterne snart ville have deres forslag klart til fremlæggelse. Det ville ikke blive meget billigere end de radikales, og man ville godt kunne stemme for de radikales forslag, ja, der ville kunne tænkes situationer, hvor man kunne stemme for venstres!¹¹⁷ Disse udtalelser må stå for Staunings egen regning, for spørgsmålet er, om man på daværende tidspunkt var begyndt at diskutere de radikales forslag indenfor partigruppen.

Men mellem denne dato og slutningen af maj må der have foregået drøftelser

¹¹⁷ Sst., s. 279.

af de radikales forslag, idet der her findes vidnesbyrd om vanskeligheder med at acceptere det radikale frivillighedssystem.¹¹⁸ Man har vel ment, at det bar for meget præg af en rigtig hvervet hær, og det var jo ikke de bedste erfaringer, arbejderklassen havde gjort med hvervede hære de sidste par år. Man kunne her anføre Tyskland som det måske bedste eksempel. På vej til det radikale landsmøde omkr. 20. maj mødte Munch Borgbjerg, på hvis opfordring han udlagde det radikale frivillighedssystem, »hvilket trøstede ham meget«. Borgbjerg omtalte derefter socialdemokraternes forslag, som kun ville blive holdt i antydninger, således at det ville være lettere at gå sammen om et fælles forslag bagefter. Begge fandt det af stor betydning at have et fælles forslag ved en evt. folkeafstemning.¹¹⁹ Den 26. maj fortalte Munch det socialdemokratiske kommissionsmedlem, Laust Rasmussen om det samme, og luftede også her muligheden for et fælles forslag.¹²⁰

Men mere end tankerne om et fælles forslag blev det ikke til i denne omgang, for en uge efter fremlagde socialdemokraterne i kommissionen et forslag om total afrustning. Forslaget var på mange måder identisk med det i 1908 fremlagte forslag.¹²¹ Årsagerne til at forhandlingerne ikke blev til mere, skal nok søges i socialdemokratiet, som endnu ikke var modent til at opgive sine gamle standpunkter og søge en øget parlamentarisk indflydelse, førend man følte sig parlamentarisk stærkere. Partiet var ikke klar til ministersocialisme, men der er ingen tvivl om, at Staunings fløj, som gik ind for dette, blev stadig stærkere. Dette stod tilsyneladende ikke klart for Munch, og derfor blev situationen ironisk nok under den senere debat, at socialdemokraterne ikke ville vide af de radikales forslag, som de fandt var præget af halvhed. Ikke engang et fællesforslag ved en evt. folkeafstemning kunne han få dem med til. Dette blev lønnen for den politik, som Munch havde ført overfor venstre for at sikre socialdemokratiets medindflydelse.

Den 8. juni 1921 fremlagde socialdemokraterne så deres forslag om total afrustning, og kommissionen holdt derefter sommerferie til den 25. aug., da de radikales reviderede forslag til en ny hær- og flådelov forelå.¹²² Dette forslag, som i krigsministeriets arkiv er registreret som »det radikale hærlovsforslag nr. 2«, var blevet færdigbehandlet fra ministeriets side den 30. juli.¹²³ Det er opført i lovform og ordnet paragrafvis, men bortset derfra adskiller det sig kun på formelle punkter fra de tidligere fremlagte, selvom Munch ved præsentationen hævdede, at man i højere grad havde taget kritikken fra de militære tilforordnede til efterretning. Der havde oven i købet været forhandlinger mellem de to parter.¹²⁴ Heraf har jeg ikke fundet noget spor. Også ved dette møde efterlystes forslag fra venstre. Med mødet den 13. okt., da de radikale og socialdemokraterne igen pressede venstre,¹²⁵ gik kommissionens arbejde faktisk i stå, og bortset

¹¹⁸ Sst., s. 280.

¹¹⁹ Sst., s. 281.

¹²⁰ Sst., s. 281.

¹²¹ FK, ref. s. 950.

¹²² Sst., s. 984 ff.

¹²³ Krigsmin. arkiv 3 b.

¹²⁴ FK, ref. s. 984.

¹²⁵ Sst., s. 1008.

fra et par ubetydelige møder i nov., blev aktiviteten først genoptaget i jan., da der forelå forslag fra venstre. Det er nærliggende at tro, at venstre har bedt formanden om indtil videre at indstille møderne, da man ikke foreløbig ønskede at deltage i disse.

Venstre og de konservative førte i jan. 1922 visse forberedende forhandlinger om forsvarsspørgsmålet, men da disse definitivt brød sammen i slutningen af måneden, var der ikke længere nogen udsigt til, at der i kommissionen ville komme nogen flertalsindstilling.¹²⁶ Venstre fremlagde så i stedet den 27. jan. deres forslag i kommissionen. Munch spurgte her, hvornår man så kunne vente de konservatives. Piper svarede, at p.g.a. sygdom blandt de militære tilfornordnede og i generalstaben var deres forslag blevet forsinket, men han håbede, at det ville foreligge i løbet af kort tid.¹²⁷ I. A. Hansen begrundede venstres forslag nærmere. Man regnede med en udskrivning på ca. 6.500 mand mod de nuværende 11.500, og at flådens tonnage ville blive på ca. 26.000 tons. Den årlige udgift ville andrage ca. 44½ mill. kr. Forslaget skulle naturligvis kun betragtes som et forhandlingsgrundlag.¹²⁸ Det viste sig under gennemgangen, at I. A. Hansen var meget interesseret i hele spørgsmålets fremskyndelse, og han ville af al evne medvirke til, at der i indeværende rigsdagssamling kunne vedtages en ordning.¹²⁹ Venstre ønskede altså nu, da man havde fået den interne afklaring, at få sagen overstået så hurtigt som muligt. Den var nemlig allerede ministeriet en tung klods om benet, både udadtil overfor de politiske modstandere, men også indadtil for partiets sammenhold og ministeriets arbejdsro.

I dagene før, den 25. og 26. jan., havde den radikale gruppe på Munchs foranledning holdt møde om venstres forslag. Man havde en længere diskussion om såvel forslaget som den politik, som de radikale skulle føre ved de kommende møder og forhandlinger.¹³⁰ Munch foreslog, at man skulle opretholde partiets forslag, evt. med mindre justeringer, betinget af venstres nye forslag. Det fremgår ikke af det korte referat, om han hermed mente formelle justeringer, eller om han stadig håbede på en forståelse med venstre. Det første er vel det mest sandsynlige ud fra den tidligere førte politik, og også fordi venstres forslag var af et sådant indhold, at man næppe kunne forhandle om det uden større radikale indrømmelser. Det fremgår af Munchs egen men senere nedskrivning, at der efter den radikale gruppes mening ville komme en form for forlig mellem venstre og de konservative.¹³¹ Det er i sig selv overraskende, at Munch tog gruppen med på råd i denne sag. Han plejede jo som bekendt at tage sine beslutninger selv og først bagefter informere gruppen. Men da de radikale bl. a. p.g.a. hans stive politik var blevet sat forhandlingsmæssigt mat, har han vel fundet det nødvendigt at søge en form for sanktion til sin politik, inden han forberedte sine næste skridt.

Den 17. jan. fremlagde de konservative endelig deres forslag. Flådeforslaget

¹²⁶ KL, s. 172-73.

¹²⁷ FK, ref. s. 1035; PM 4, s. 317-18.

¹²⁸ PM 4, s. 317-18.

¹²⁹ FK, ref. s. 1035.

¹³⁰ PM 4, s. 318.

¹³¹ Sst.

var identisk med venstres, men hæren var gjort noget større. Til denne havde man knyttet en landstorm med 2 måneders uddannelse. Den samlede udgift lå ca. 6 mill. kr. over venstres anslåede beløb.¹³² Med de konservatives fremlæggelse af deres lovforslag, blev der indledt en ny fase i venstres forsøg på at skaffe parlamentarisk dækning for en kommende ordning. Indtil videre foretog regeringen dog intet udspil. Man følte sig sikkert i en meget stærk forhandlingsposition og mente at kunne bestemme, hvornår forhandlinger skulle påbegyndes. Og regeringen var ikke indstillet på, at dette skulle ske, før man havde fremlagt sit eget forslag i Rigsdagen.¹³³

Forud for den endelige standpunktsformulering i betænkningen, holdt man i kommissionen en såkaldt generaldebat, hvor partierne gav udtryk for deres holdning til både deres eget, men også de andre partiers forslag. Denne debat påbegyndtes den 2. marts og varede 14 dage. I denne debat lagde Laust Rasmussen på socialdemokratiets vegne ud den 2. marts. Han kritiserede bl. a. de radikales forslag, men mente, at det trods alt havde den fordel, at det ikke kunne vække nogen forhåbninger om, at Danmark militært kunne udrette nogetsomhelst. Det radikale frivillighedssystem tog han også afstand fra, idet han var bange for, at hæren ville blive for ensidigt sammensat.¹³⁴ Selvom kritikken ikke kan betragtes som særlig skarp, fremgår det med al tydelighed, at alle former for fællesforslag mellem de to partier var opgivet fra socialdemokratiets side. Dernæst talte I. A. Hansen som venstres ordfører. Han mente, at det radikale forslag ikke kunne løse de forsvarsforpligtelser, som i hans øjne påhvilede Danmark. Frivillighedssystemet ville ikke kunne skaffe det nødvendige brugbare mandskab.¹³⁵ I denne tale tog han afstand fra de radikale ved at fremstille venstre som et entydigt forsvarsvenligt parti, samtidig med at han mistænkeliggjorde de radikale som en flok sværmere.

Dagen efter, den 3. marts, fik Munch på de radikales vegne ordet. Først fremhævede han meget stærkt, at man fra radikal side havde strakt sig langt for at nå en form for enighed med venstre. Derefter udtalte han følgende, som kort og klart gengiver partiets egne mål og som samtidig indeholder hovedkritikpunkterne med de forsvarsvenlige partier:¹³⁶

»Hvad angår selve de forslag, som nu stilles, er det vor opfattelse, at tiden må være kommet for Danmark til at gøre det afgørende skridt henimod den afrustning, som efter folkeforbundstraktaten og efter de forhandlinger, som stod i forbindelse med Folkeforbundets skabelse, blev opstillet som målet, selvom man kun tænkte sig en gradvis bevægelse frem mod dette mål. Vi mener, at det danske militærvæsen ikke kan indrettes på at løse andre opgaver end neutralitets- og folkeforbundsopgaver, og i modsætning til de to andre partier, de konservative og venstre, er vi af den opfattelse, at det ikke kan nytte noget for Danmark at søge at indrette en hær og flåde med krigsmæssige opgaver for øje, med dette formål at skabe, hvad man kalder et betryggende forsvar, fordi denne opgave ikke kan løses«.

¹³² FK, ref. s. 1172; PM 4, s. 318.

¹³³ Se også KL, s. 351.

¹³⁴ FK, ref. s. 1281-82.

¹³⁵ Sst., s. 1276-77.

¹³⁶ Sst., s. 1290.

Videre mente Munch, at hvis man skulle skabe et stærkt forsvar, kunne de radikale ikke se, hvem dette skulle rettes imod. Hvis det var Tyskland, man tænkte på, var der i øjeblikket ingen fare, og skulle det i fremtiden, evt. sammen med Rusland igen blive stærkt, kunne et dansk forsvar alligevel intet stille op, hvis man virkelig var interesseret i at angribe og erobre Danmark.¹³⁷ Fra Norden og Vestmagterne havde man heller intet at frygte, og hvis de sidstnævnte under en konfliktsituation med Tyskland eller Rusland havde nødig at forcere bælteerne, ville de kunne gøre dette, ligegyldigt hvad Danmark end besad af flåde.¹³⁸ Man ville heller ikke kunne føre henholdende forsvar, indtil der kom hjælp fra Folkeforbundet. I sin nuværende skikkelse kunne forbundet slet ikke yde en sådan hjælp, og det ville iøvrigt altid komme an på stormagternes interesse i den pågældende konflikt.¹³⁹

Munch tog ligeledes afstand fra enhver alliancetanke, idet han ved en gennemgang af mulighederne en for en henviste til de erfaringer, man tidligere havde gjort med det pågældende land som alliancepartner. De havde kun påført Danmark ulykker. Derfor var der heller ikke længere tradition for alliancer i dansk politik. Man kunne heller ikke, som nogen påstod, betragte sig i alliance med Vestmagterne blot fordi man var medlem af Folkeforbundet.¹⁴⁰ »Derimod foreligger der en række neutralitetsopgaver, og disse opgaver foreligger, efter at Folkeforbundet er dannet, på samme måde som de forelå før dets dannelse og forelå under de sidste krig«. ¹⁴¹ Da lovlige krige iflg. Folkeforbundet stadig var mulige, gjaldt efter Munchs mening stadig Haagerkonventionerne fra 1907, og neutralitetsopgaverne burde løses ud fra disses artikler om neutrale staters forhold, rettigheder og pligter under en krig. I disse aftaler var der heller ikke »det fjerneste grundlag for forestillingen om en forpligtelse til forholdsmæssige rustninger på forhånd«. ¹⁴² Folkeforbundsforpligtelserne var endda endnu mindre end de i 1907 indgåede aftaler. I folkeforbundstraktaten var der kun tale om en forsvarsret og ikke om en forsvarspligt. I tilknytning til dette gav Munch sin sædvanlige udlægning af de omstridte paragraffer 8 og 16. Iflg. paragraf 8 forpligtede staterne sig jo til nedrustning, og om paragraf 16 sagde han bl. a., at Danmark i forholdet til de frivillige militære forpligtelser i hver enkelt situation nøje burde overveje, om man ville gå med til at opretholde ro og orden i et konfliktramt område. Ved deciderede krigsopgaver burde man derimod helt holde sig udenfor.¹⁴³ Til sidst gennemgik han de militære forslag, som de radikale havde opstillet som passende til løsning af Danmarks militære opgaver. I hans gennemgang af disse forekom der intet nyt.

På det næste møde, den 6. marts, fortsatte Munch gennemgangen af de radikale synspunkter og vendte sig derefter mod de andre partiers forslag. Om social-

¹³⁷ Sst., s. 1291.

¹³⁸ Sst., s. 1291.

¹³⁹ Sst., s. 1291.

¹⁴⁰ Sst., s. 1292.

¹⁴¹ Sst., s. 1293.

¹⁴² Sst., s. 1293.

¹⁴³ Sst., s. 1295-97.

demokraternes sagde han bl. a., at det ubetinget var det, der stod de radikales nærmest, idet grundsynspunkter var det samme, nemlig at man kun kunne løse bevogtningsopgaver. Men på den anden side var forslaget vagt og upræcist formuleret og manglede enhver form for beregninger. Det indeholdt mange uklarheder og var slet ikke egnet til at løse de opgaver, som det var beregnet på.¹⁴⁴ De øvrige forslag, både venstres, de konservatives og de militære tilforordnedes, behandlede Munch nærmest under et, nemlig som dem, der også ville forsvare neutraliteten under et stormagtsangreb. Ved at ville dette mente han, at de der- ved havde forladt principperne bag 1909-forliget, ja, at man i den henseende var gået tilbage til tiden før 1901. Forslagene var entydigt vendt mod Tyskland og måtte betegnes som en udvidelse af den bestående ordening på alle områder.¹⁴⁵ Da der jo desuden var en betydelig udgiftsforskel mellem de radikales og disse forslag, regnede han ikke med de store muligheder for enighed. Der ville i stedet nok komme en venstre-konservativ løsning. Dette var yderligere at beklage, da han, ligesom ved løsningen af grundlovsspørgsmålet i 1912, havde håbet på en lignende enighed mellem de samme tre partier. Et sådant fællesforslag ville også have befolkningens flertal bag sig.¹⁴⁶ Som situationen var nu fandt Munch det rigtigst, at forslagene blev genstand for en folkeafstemning, eller at regeringen ved et valg lod vælgerne tage stilling til hele militærspørgsmålet.¹⁴⁷

Dette meget lange Munch-indlæg angiver hovedindholdet af de radikales militære standpunkter. Det tjente både som et konkret indlæg i den løbende debat og var samtidig en klar manifestation af de radikales holdning til de sikkerheds- og udenrigspolitiske spørgsmål. De her fremsatte synspunkter kom sammen med de gamle prøvede til at spille en stor rolle ved de kommende forsvarsforhandlinger i Rigsdagen. Her ville de radikale især køre deres argumentation på fortolkningen af de internationale aftaler og forpligtelser, påstå at venstres forslag betød en væsentlig udvidelse af forsvaret, og at det var præget af halvheder, således at det ikke en gang kunne løse sine egne opstillede forpligtelser. Desuden at det ensidigt var vendt mod naboen i syd, at man ødslede med pengemidler i en sparetid, at venstre havde svigtet sine gamle forsvarssynspunkter, og endelig ville man forsøge at ramme I. C. Christensen og Neergaard på deres gamle synspunkter. Man ville nok også satse på kravet om en folkeafstemning eller en anden form for afstemning, således at vælgerne kunne blive hørt i denne sag. Alt i alt må det siges, at der var punkter nok for de radikale at føre en agitation på, selvom de fleste var gamle kendinge, der af de nye forhold havde fået en ny iklædning.

Efter de radikale fik de konservative ordet, og Piper brugte en længere del af sin tale på at kritisere de radikale og socialdemokraterne for, hvad han mente var en form for forsvarsnihilisme.¹⁴⁸ Disse angreb fulgte Pürschel op i den hensigt at drive en kile ind mellem de to partier.¹⁴⁹ Kragh og I. A. Hansen øjnede

¹⁴⁴ Sst., s. 1301-02.

¹⁴⁵ Sst., s. 1303-04.

¹⁴⁶ Sst., s. 1306.

¹⁴⁷ Sst., s. 1307.

¹⁴⁸ Sst., s. 1289 f.

¹⁴⁹ FK, ref. s. 1329 ff. KL, s. 354.

herved chancen til at komme væk fra deres egne forslag og fulgte kritikken op. De radikale og socialdemokraterne lod sig endnu en gang lokke af denne taktik og fik derved så travlt med at imødegå kritikken, at de ikke kunne overkomme at kritisere de fremlagte forslag. Og da L. Rasmussen og Munch beredvilligt først havde ladet sig manøvrere ind på disse præmisser kom de snart, med eller mod deres vilje, ind i et indbyrdes opgør, bl. a. i spørgsmålet om en evt. kommende folkeafstemnings form. Munch så gerne denne bygget op om to alternativer, nemlig et effektivt forsvar overfor en bevogtningstjeneste, som skulle løse neutralitets- og folkeforbundsopgaver.¹⁵⁰ Men dette ville kræve socialdemokraternes medvirken, og Munch havde også foreslået dette før, uden at han dog endnu havde fået et egentligt svar. Det lykkedes så I. A. Hansen ved folketingsdebatten den 9. marts om afvigelser fra hærlovens indkaldelsesbestemmelser at udmanøvrere L. Rasmussen således, at han ikke kunne gå med til de af Munch opstillede præmisser til en folkeafstemning, men ønskede en afstemningsform, hvor begge partiers forslag var repræsenteret.¹⁵¹ Hermed fulgte altså den officielle forkastelse af Munchs idé om fællesforslaget.

Den 3. maj var kommissionen, efter over 3 års arbejde, klar til at afgive betænkning.¹⁵² Den radikale betænkning var, blot i kortere form, identisk med Munchs indlæg i generaldebatten, hvorfor jeg ikke skal ofre mere plads på den. Sidst i betænkningen fulgte så partiets forslag til lov for hær og flåde, og da det kun ved formalia adskiller sig fra det sidst fremlagte forslag, skal jeg heller ikke i dette tilfælde komme nærmere ind på det her.

3. Afslutning

Af det foregående turde fremgå flere ting. Mest iøjnefaldende er måske den store indflydelse, som personen og politikerens Munch udøvede i sit parti i alle sider af militærspørgsmålet. Han kan betragtes som selve eksponenten for de radikales forsvarspolitik- og meningsdannelse i disse år. Dette viser såvel hans offentlige udtalelser som den omfattende plads militærpolitisk materiale optager i hans arkiv. Af dette ses det tydeligt, at han selv udformede alle instrukser, forslag, beretninger m. m., som blev offentliggjort i de forskellige instanser, især jo i kommissionen.

At det blev Munch, der i så høj grad kom til at tegne det radikale venstres forsvarspolitiske profil skyldes flere ting, dels alt det, der direkte kan sættes i relation til hans egne evner, interesser og position, dels partimiljøet omkring ham; det må jo have givet ham gode betingelser at virke under. For at tage det sidste først, afhæng hans muligheder for at kunne gøre sin indflydelse gældende i den ekstreme grad, som han gjorde, en hel del af, hvordan de øvrige radikale politikere, herunder især den ledende inderkreds, prioriterede militærpolitikken, både individuelt og i partipolitisk sammenhæng. Udfra det materiale, jeg har gennemgået, og som bl. a. har omfattet de ledende radikales politikeres arkiver, ses tyde-

¹⁵⁰ Sst., s. 1334.

¹⁵¹ RT 1921-22, sp. 5465; KL, s. 355.

¹⁵² Se de radikales betænkning i »Betænkning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens fremtidige Ordning. Kbh. 1922, s. 349 ff.

ligt, at ingen af dem prioriterede den særligt højt i disse år. Den manglende interesse for en af partiets gamle mærkesager kan skyldes flere ting. Den væsentlige faktor i de første år af den her behandlede periode, er nok de ledende politikeres og især ministrenes store arbejdsbyrde under og lige efter krigen. Dette gav dem ikke det fornødne overskud til at beskæftige sig med militærproblemet. Men efter at denne fase er overstået hen i 1919, fremgår det mærkeligt nok ikke, at de øvrige ledende radikale opprioriterede deres forsvarsinteresse. Dette kan skyldes, at tilliden til, at Munch nok skulle ordne dette til alles tilfredshed, var meget stor, hvilket man bestemt får indtryk af, eller også var man stadig så travlt optaget i sine egne fagområder, at man ikke havde overskud til militærsagen. Hvad årsagen end kan være, får man det generelle indtryk, at de ledende radikale, bortset fra den respektive fagminister Munch, alle nedprioriterede spørgsmålet i denne periode. Tendensen fortsatte yderligere efter, at partiet i april–maj 1920 kom i opposition. Derved kom Munch til at spille en større rolle, end han sikkert ellers ville have gjort.

Det er også muligt at konstatere en gradvis nedprioritering af militærsagen gennem hele perioden fra partiets grundlæggelse til 1922. Denne sag, der havde været medvirkende til reformpartiets brud i 1905 og til dannelsen af den radikale klub et par år før,¹⁵³ blev allerede komprimeret i 1909 ved det første radikale ministeriums dannelse, da man måtte tage hensyn til visse politiske realiteter.¹⁵⁴ Dette bliver endnu tydeligere i partiets lange regeringsperiode 1913–20, da krigen og de parlamentariske forhold også nødvendiggjorde visse principafvigelser for at styre landets neutralitetspolitik igennem. I disse år var det Scavenius som udenrigsminister og Rode som indenrigsminister med hele forsyningspolitikken under sig, der spillede den største rolle, mens Munch mere trådte i baggrunden. Først med krigens slutning og den almindelige krigslede ude i befolkningen, fik Munch igen en chance, og forholdene gjorde, at han let kunne drive sin egen politik igennem på dette punkt. Hans politik mødte tilsyneladende ikke nogen større interesse blandt de øvrige ledende radikale politikere, som ikke længere ønskede at gøre Munch rangen stridig som opinionsskabende indenfor dette felt. Det blev alene Munchs tumbleplads i de næste mange år. Men han havde også på dette tidspunkt i over 20 år interesseret sig for forsvarspolitik. Han slog allerede i den radikale klub i 1903 sin indflydelse fast og udviste et grundigt kendskab til alle de internationale love om krig og fred, neutralitetsspørgsmål og kædede tidligt disse faktorer ind i en generel forsvarsopfattelse, der hurtigt viste en statisk tendens. Netop dette var en af hovedårsagerne til, at den radikale forsvarspolitik fik det kontinuerlige forløb, som den fik på trods af de store forandringer ude i verden.

Så meget om Munch og årsagerne til hans meget store indflydelse på den radikale meningsdannelse. Vender man sig herefter til den i disse år førte praktiske politik, er der også her interessante iagttagelser at gøre. Man kunne f. eks. spørge sig om, hvad de radikale konkret havde ventet sig af den forsvarspolitik, man

¹⁵³ Se TK, s. 10, 12.

¹⁵⁴ Sst., s. 75 ff.

førte i disse år. Dette kan man så sammenligne med det resultat, man egentlig opnåede og årsagerne til dette. Med andre ord, troede Munch, da han i efteråret 1919 i det store hele var klar over, hvilke retningslinjer et dansk forsvar efter hans mening skulle have, at hans ideer kunne realiseres i parlamentarisk sammenhæng? At hans forslag fik fuld opbakning i partiet, står helt klart, men som den dygtige og erfarne politiker han var, skulle man mene, at han hurtigt ud fra oppositionens bemærkninger kunne se, at hans forslag i den fremlagte skikkelse ikke havde nogen chancer for at blive gennemført. Da han langt om længe indså dette, nemlig i jan. 1922, lagde han i stedet kursen helt om og koncentrede sig om at få så stor en agitationsgevinst som muligt. I stedet havde han haft mulighed for selv at have påbegyndt forhandlinger med regeringspartiet lang tid før. Han vidste nemlig også selv, at situationen i venstre længe havde været moden hertil.¹⁵⁵ Men som allerede omtalt får man det indtryk, at Munch kun ønskede at forhandle på de radikales betingelser med venstre. Dette standpunkt opretholdt Munch også efter aprilvalget i 1920, der helt ændrede den parlamentariske situation. Derfor forekommer det mærkeligt, at han stillede så store fordringer, som han gjorde, under kontakterne med Kragh i april–maj 1922. Som allerede sagt kan årsagerne til dette være hans mistænksomhed overfor venstre, eller at han fuldkommen misforstod situationen i regeringspartiet. Resultatet af disse følelser blev, at Munch p.g.a. sin stivhed overfor venstre bragte sig udenfor forhandlings- og dermed lovgivningsmulighedens rammer.

Helt anderledes var Munchs indstilling overfor socialdemokratiet, som han længe forsøgte at få en form for forståelse med, især da hans eget parti også kom i opposition. Det var nemlig hans mening at skabe et klart og fasttømret alternativ til venstres og de konservatives forsvarsforslag. Men her blev jo situationen den ironiske, at socialdemokraterne ikke ville forhandle rigtigt med Munch. Situationen i partiet var endnu ikke moden dertil, da den forhandlingsvillige fløj under Stauning og Borbjerg ikke stod stærkt nok. Alt i alt må det altså siges, at Munchs stejle holdning til venstre var skyld i, at de radikale fra jan. 1922 mistede enhver form for indflydelse på militærlovgivningen og derfor under forelæggelsen i Rigsdagen i sin magtesløshed kun kunne drive obstruktionspolitik. Denne politiks formål, nemlig enten at få en folkeafstemning om spørgsmålet eller at forhindre forslaget vedtagelse i indeværende rigsdagssamling, lykkedes heller ikke.

I det store og hele var Munchs anstrengelser altså forgæves. Nogen værdi må kampagnen i 1922 dog tilskrives. Den betød nemlig en højest tiltrængt mobilisering af alle radikale kræfter, og dette styrkede i sig selv det svage parti, der stadig led af chockvirkningerne af valget i april 1920. Det stærkt decimerede parti havde haft meget svært ved at markere sin profil lige siden. Kampagnen i 1922 var derfor en absolut livsnødvendig transfusion, da den gjorde, at man igen fik noget af være radikal om.

¹⁵⁵ RT 1921–22, sp. 1329 ff.

Summary:

THE SOCIAL LIBERALS AND THE DEFENCE BOARD OF 1919

On the threshold to armistice on the Westfront in 1918 the Danish cabinet, drawn from the rather antimilitarist social-liberal party (*radikale venstre*) immediately took steps to settle with prevalent defence policies, aiming at the same time at recruiting possibly most followers to its own conception of defence. The universal disgust of war as well as uncertainty on military affairs at home and abroad favoured its case. The cabinet also dismissed the forces established in August 1914, according to the army law of 1909, and loyally administered by the cabinet for the duration of war in spite of the fact, that the party had vigorously opposed this bill. This demobilization may have been due to an attempt at eliminating the tensions within the army since the Russian revolution and peaking, so far, during the German revolution early in november, rather than to principal, antimilitarist viewpoints or the possibility of agitatorial or political profits.

Realizing that the old schemes, according to social-liberal views, had failed during wartime, the cabinet rapidly took initiative for appointment of a commission in order to reconsider military policies. Upon a series of talks with the opposition, not in equal hurry and still awaiting a clarification of the international situation, the social-liberals had to accept a commissarial mandate, more insipid than originally intended. In April 1919 the commission embarked upon its work, but it became soon apparent, that the remaining parties were not really prepared to discuss defence policies, due *i.a.* to the fact that they had not, so far, made up their attitudes in this respect. In spite of this general course of obstruction the social-liberal members succeeded in accomplishing some minor retrenchments on military budgets before the fall, during the Easter-crisis of 1920, of the cabinet. The discussions of a new arrangement came, however, to nothing; none of the other parties wanted seriously to consider the proposals, presented by the social-liberals at the turn of the year 1919/20.

By the formation of the liberal (*venstre*) cabinet in april 1920 the social-liberal party lost its initiative, and became, incidentally, totally dependent upon the pace wanted by the cabinet, which had not yet made up its attitude. One wing of the liberal part, headed by dr. Oluf Kragh aimed at some kind of settlement with the social-liberals. Dr. Kragh had several meetings with dr. P. Munch, the leading social-liberal authority on defence affairs, and chairman of the commission; the extremely rigid social-liberal policies did, however, destroy any chance, whatsoever, of agreement. Finally, in 1922 the liberal party passed its own bill of national defence, supported by the conservative party. Even if the social-liberal party did not gain anything particular from the heated debate on national defence 1918-22, these long discussions did, nevertheless, serve to mobilize the agents and electoral nucleus of the party, which had been severely routed by the election of 1920. On a longer view this process strengthened the party, whose ruin had been predicted by several people - even inside the walls - upon the defeat of 1920.